

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

SPRENDIMAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO 2002 M. LAPKRIČIO 25 D., 2003 M. GRUODŽIO 3 D., 2006 M. SAUSIO 16 D., 2007 M. RUGSĖJO 26 D., 2007 M. SPALIO 22 D., 2007 M. LAPKRIČIO 22 D., 2008 M. GRUODŽIO 24 D. NUTARIMŲ IR 2009 M. SAUSIO 15 D. SPRENDIMO NUOSTATŲ IŠAIŠKINIMO

2010 m. balandžio 20 d.

Vilnius

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, susidedantis iš Konstitucinio Teismo teisėjų Armano Abramavičiaus, Tomos Birmontienės, Prano Kuconio, Kęstučio Lapinsko, Zenono Namavičiaus, Ramutės Ruškytės, Egidijaus Šileikio, Algirdo Taminsko, Romualdo Kęstučio Urbaičio,

sekretoriaujant Daivai Pitrėnaitei,

dalyvaujant prašymą išaiškinti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. lapkričio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimų ir 2009 m. sausio 15 d. sprendimo nuostatas pateikusių pareiškėjų – Lietuvos Respublikos Seimo atstovams Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto pirmininkui Rimantui Jonui Dagiui, Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininkui Kęstučiui Glaveckui, Seimo nariams Vyteniui Povilui Andriukaičiui ir Donatui Jankauskui,

remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 61 straipsniu, viešame Teismo posėdyje 2010 m. balandžio 7 d. apsvaustė Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. gruodžio 3 d. nutarime Nr. XI-524 išdėstyta prašymą išaiškinti Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2007 m. spalio 22 d., 2007 m.

lapkričio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimų ir 2009 m. sausio 15 d. sprendimo kai kurias nuostatas.

Konstitucinis Teismas

nustatė:

1. Konstitucinis Teismas 2002 m. lapkričio 25 d. konstitucinės justicijos byloje Nr. 41/2000 priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2002, Nr. 113-5057; toliau – Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas).

Pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.2 punkto nuostata „Galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija ar jos dalis“ dirbantiems pensininkams taikoma tik normaliomis ekonominėmis sąlygomis, ar šios nuostatos turi būti paisoma ir tada, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė, įvyksta gaivalinė nelaimė ir kt.); 2.3 punkto nuostata „Įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas“ taikoma visada, ar šios nuostatos galima nepaisyti, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė, įvyksta gaivalinė nelaimė ir kt.); 2.3 punkto nuostatos „Asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį ši teisė turi būti saugoma ir ginama. Pažymėtina, kad teisė į senatvės pensiją su teise į nuosavybę yra siejama ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje (*Cour eur. D. H., arrêt Wessels-Bergervoet c. Pays-Bas d. 4 juin 2002*)“ taikomos tik normaliomis ekonominėmis sąlygomis ir įtvirtina pensijos, kaip teisės į nuosavybę, gynimo mechanizmą, ar tokio pat traktavimo privaloma laikytis ir tada, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė, įvyksta gaivalinė nelaimė ir kt.) ir nusprendžiama pensijas mažinti nenustačius jokių tokio mažinimo kompensavimo mechanizmų.

2. Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 3 d. konstitucinės justicijos byloje Nr. 47/2001-08/2003-20/2003-32/2003-38/2003 priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo, Lietuvos

Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo“ nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimu Nr. 1156 patvirtintų Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 84 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 45 straipsnio 4 daliai (1994 m. liepos 18 d. redakcija)“ (Žin., 2003, Nr. 115-5221; toliau – Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas).

Pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei, įvykus gaivalinei nelaimei ir kt.) „pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir mažinant paskirtas bei mokamas pensijas tokiu mastu, kokiu būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“ reiškia, jog pensijų mažinimas turi būti proporcingai derinamas su kitomis priemonėmis (mokesčių lengvatų taikymu, esamų darbo vietų išsaugojimu ir naujų kūrimu, investicijų į darbo vietas pritraukimu, darbo užmokesčio fondo nemažinimu ir kt.), kad nepažeistų gyvybiškai svarbių visuomenės interesų, apsaugotų kitas konstitucines vertybes; 1.9 punkto nuostata „net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų sumažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą“ reiškia, kad pensijų mažinimas negali būti skirtingas atskiroms asmenų grupėms, pensijų mažinimas turi būti proporcingas mokesčių dydžiams, darbo užmokesčio mažinimui ir negali būti taikomos vieną ar kitą visuomenės grupę diskriminuojančios priemonės; 3.2 punkto nuostata „neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise“ taikoma visada, ar šios nuostatos galima nepaisyti, kai valstybėje susidaro sunki ekonominė situacija; 3.3 punkto nuostatos, kad pertvarkant pensinio aprūpinimo sistemą „<...> kiekvienu atveju privalu paisyti Konstitucijos. Pensijų sistema gali būti pertvarkoma tik įstatymu, tik laiduojant Konstitucijoje numatytas senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat paisant valstybės prisiimtų Konstitucijai neprieštaraujančių įsipareigojimų mokėti atitinkamas pinigines išmokas asmenims, atitinkantiems įstatymo nustatytus reikalavimus. Jeigu pertvarkant pensijų sistemą neliktų įstatymais nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, įstatymų leidėjas privalėtų asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, nustatyti teisingą susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą“ suponuoja pareigą įstatymų leidėjui kompensavimo mechanizmus taikyti pasibaigus valstybėje susidariusiai ypatingai situacijai (ekonomikos krizei, gaivalinei nelaimei ir kt.), ar ir šiai situacijai esant; 5.2 punkto nuostata „lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra

skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas“ reiškia, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei, įvykus gaivalinei nelaimei ir kt.) negalima toms pačioms socialinėms grupėms mažinant jų atlyginimus ar pensijas (pvz., dirbantiems ir nedirbantiems pensininkams) taikyti skirtingų dydžių.

3. Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. konstitucinės justicijos byloje Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05 priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2006, Nr. 7-254; toliau – Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 4 punkto nuostatos „Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams: teisėkūros subjektai teisės aktus gali leisti tik neviršydami savo įgaliojimų; teisės aktuose nustatyti reikalavimai turi būti grindžiami bendro pobūdžio nuostatomis (teisės normomis ir principais), kurias įmanoma taikyti visiems numatytiems atitinkamų teisinių santykių subjektams; diferencijuotas teisinis reguliavimas turi būti grindžiamas tik atitinkamais teisės aktais reguliuojamų visuomeninių santykių subjektų padėties objektyviais skirtumais; kad teisinių santykių subjektai galėtų žinoti, ko iš jų reikalauja teisė, teisės normos turi būti nustatomos iš anksto, teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami, jie turi būti vieši ir prieinami; įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius; kad teisinių santykių subjektai galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus, teisinis reguliavimas turi būti santykinai stabilus; teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*); teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės aktų galiojimas atgal neleidžiamas (*lex retro non agit*), nebent teisės aktu būtų sušvelninama

teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (*lex benignior retro agit*); teisės pažeidimai, už kuriuos teisės aktuose yra nustatyta atsakomybė, turi būti aiškiai apibrėžti; nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui; teisiškai reguliuojant visuomeninius santykius privalu paisyti prigimtinio teisingumo reikalavimų, apimančių *inter alia* būtinumą užtikrinti asmenų lygybę įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms ar pareigūnams; leidžiant teisės aktus turi būti paisoma teisėkūros procedūrinių reikalavimų, taip pat ir tų, kuriuos yra nusistatęs pats teisėkūros subjektas; ir kt.“ reiškia, kad šių reikalavimų privaloma paisyti visais atvejais, ar, priešingai, įvairūs reikalavimai gali būti taikomi įvairiai, t. y. vienaip – valstybėje esant normaliai situacijai ir kitaip – kai iš esmės pablogėja valstybės ekonominė ir finansinė būklė.

4. Konstitucinis Teismas 2007 m. rugsėjo 26 d. konstitucinės justicijos byloje Nr. 35/04-37/04-72/06 priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3, 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2007, Nr. 102-4171; toliau – Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas).

Pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 3 punkto nuostata „teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našą paskirstyti <...> visuomenės nariams, tačiau taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinu“ taikoma esant normalioms ekonominėms aplinkybėms, ar šios nuostatos privaloma paisyti ir tada, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė, įvyksta gaivalinė nelaimė ir kt.); nuostata „teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našą paskirstyti – žinoma, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, – visuomenės nariams“ reiškia, kad konstitucinių solidarumo, socialinės darnos ir teisingumo imperatyvų privaloma laikytis atitinkamą valstybei tenkančią našą paskirstant visiems visuomenės nariams ne tik normaliomis sąlygomis, bet ir tada, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis.

5. Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 22 d. konstitucinės justicijos byloje Nr. 38/04-39/04 priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2007, Nr. 110-4511; toliau – Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas).

Pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 2 punkto nuostata „tai, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti reikšmės jo paties valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžiui; asmuo, kuris įmokomis daugiau nei kiti prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti apčiuopiamą naudą“ turi būti taikoma tik tada, kai valstybėje yra normali padėtis, ar šios nuostatos turi būti paisoma ir tada, kai valstybėje dėl iš esmės pablogėjusios ekonominės ir finansinės būklės ar kitų ypatingų situacijų tenka laikinai ir proporcingai mažinti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydį; 5 punkto nuostata „pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu; galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis“ taikoma tik tada, kai valstybėje yra normali padėtis, ar ir tais atvejais, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis; 6 punkto nuostata „Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės socialinė orientacija apskritai įpareigoja valstybę paisyti pensijų (*inter alia* valstybinių) bei kitų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų, kurios, beje, kyla ne tik iš Konstitucijos 52 straipsnio, bet ir iš kai kurių kitų Konstitucijos nuostatų, kaip antai jos 30 straipsnio 2 dalies, 38, 39, 41, 48 straipsnių, 51 straipsnio 1 dalies, 146 straipsnių, realumo imperatyvo, taigi įpareigoja vienąkart nustatytas (ir taikomas) socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas, ypač jeigu jos yra siejamos su tam tikromis periodinėmis išmokomis (kaip antai pensijomis), atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija taip pasikeičia, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios (šiuo atveju taip pat turėtina omenyje šiame ir kituose Konstitucinio Teismo nutarimuose nurodyta išlyga dėl proporcingo ir laikino išmokų sumažinimo, kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai)“ taikoma ir tuo atveju, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė, įvyksta gaivalinė nelaimė ir kt.); IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl

ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ reiškia, kad tai turi būti patvirtinta Vyriausybės nutarimu, remiantis valstybės ekonomiais ir finansiniais rodikliais, ir ar tokie ekonominiai ir finansiniai rodikliai turi būti patvirtinami kasmet tol, kol ši padėtis tęsiasi; IV skyriaus 9.2 punkto nuostata, kad dėl ypatingų aplinkybių valstybėje pritrūkus lėšų „<...> įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“, turi būti taikoma paisant proporcingumo principo reikalavimų, kartu tai derinant ir su proporcingu pensijų ir kitų socialinių išmokų mažinimu, nes nuo darbo užmokesčio dydžio priklauso ir įmokų į Valstybinio socialinio draudimo fondą dydis, ar tokio derinimo galima nepaisyti; IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ reiškia, kad tokiomis ypatingomis aplinkybėmis atlyginimų mažinimas turi būti atliekamas laikantis proporcingumo reikalavimo, t. y. įvairiems asmenims atlyginimai mažinami vienodai proporcingai, ar atskiroms asmenų grupėms gali būti nustatomos skirtingos proporcijos.

6. Konstitucinis Teismas 2007 m. lapkričio 22 d. konstitucinės justicijos byloje Nr. 06/05-08/05 priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymu patvirtinto Vidaus tarnybos statuto II skyriaus 8 skirsnio „Pareigūnų sveikatos priežiūra ir su tuo susijusios socialinės garantijos“ (2003 m. balandžio 29 d. redakcija), *inter alia* 40 straipsnio (2003 m. balandžio 29 d. redakcija), atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 „Dėl Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar žuvus ryšium su tarnyba sąlygų“ patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus arba jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų (2002 m. gruodžio 23 d. redakcija), *inter alia* 14, 15 punktų (2002 m. gruodžio 23 d. redakcija), atitikties Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymu patvirtinto Vidaus tarnybos statuto 40 straipsniui (2003 m. balandžio 29 d. redakcija)“ (Žin., 2007, Nr. 121-4965, atitaisymas Žin., 2007, Nr. 125; toliau – Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 22 d. nutarimas).

Pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8 punkto nuostata „bet koks valstybės socialinės politikos koregavimas, socialinių garantijų sistemos ar atskirų socialinių garantijų struktūros pertvarkymas turi būti konstituciškai pagrįstas; jeigu pertvarkant socialinių garantijų sistemą ar atskirų socialinių garantijų struktūrą yra sumažinama socialinių garantijų apimtis, juo labiau jeigu tam tikrų socialinių garantijų nebelieka, turi būti nustatytas teisingas patirtų praradimų

kompensavimo asmenims, kuriems tos socialinės garantijos buvo pagrįstai nustatytos, mechanizmas“ reiškia, kad toks patirtų praradimų kompensavimo mechanizmas turi būti nustatomas esant normalioms ekonominėms sąlygoms, o jei toks valstybės socialinės politikos koregavimas, socialinių garantijų sistemos ar atskirų socialinių garantijų struktūros pertvarkymas atliekamas krizės laikotarpiu, tai jis nėra lydimas kokio nors tuo metu taikomo ar vėlesnio (veiksiančio tik po krizės) kompensavimo; ar ši nuostata reiškia, kad konstitucinė doktrina, kaip turi būti elgiama su pensijomis, kai pensijų sistema yra pertvarkoma ne krizės metu, nėra identiška konstitucinei doktrinai, nustatančiai įstatymų leidėjo ir kitų teisės subjektų elgesį pertvarkant pensijų sistemą, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis; ar nuostata „jeigu tos garantijos turi kompensuoti praradimus, kuriuos asmuo gali patirti dėl savo veiklos (*inter alia* dėl tarnybos valstybei), turi būti numatytas ir laikotarpis, kurio pakaktų, kad tie asmenys (dirbantys atitinkamą darbą ar atliekantys atitinkamą tarnybą, pagal ankstesnę teisinį reguliavimą turintys teisę į atitinkamas socialines garantijas) galėtų pasirengti atitinkamiems pakeitimams“ reiškia, kad tiek normaliomis aplinkybėmis, tiek tada, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, įstatymų leidėjas privalo nustatyti pakankamą laikotarpį, kad asmenys galėtų prisitaikyti prie numatomų pakeitimų; ar nuostata „Lietuvos valstybės socialinė orientacija apskritai įpareigoja valstybę paisyti socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų realumo imperatyvo, taigi įpareigoja vienąkart nustatytas (ir taikomas) socialines (materialines) garantijas atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija pasikeičia taip, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios (kartu darant išlygą dėl proporcingo ir laikino išmokų sumažinimo, kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai)“ reiškia, kad net ir tuo atveju, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė, įvyksta gaivalinė nelaimė ir kt.) ir dėl to proporcingai ir laikinai mažinamos išmokos, turi būti žiūrima, kad jos apskritai netaptų nominalios.

7. Konstitucinis Teismas 2008 m. gruodžio 24 d. konstitucinės justicijos byloje Nr. 09/06-30/06-01/07-30/08 priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 2 dalies (2000 m. liepos 13 d., 2005 m. gegužės 19 d. redakcijos), 11 straipsnio 5 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija), 11 straipsnio 3 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 12 dalies (2007 m. sausio

18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2008, Nr. 150-6106; toliau – Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punkto nuostatos „<...> teisė reikalauti mokėti pagal Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turtiniai aspektai (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai). Nurodyta aplinkybė kaip tik ir lemia šios įgytos teisės gynybos remiantis Konstitucijos 23 straipsniu specifika. Ši specifika *inter alia* reiškia, kad, iškilus įgytos teisės gynybos pagal Konstitucijos 23 straipsnį klausimui, pirmiausia reikia nustatyti, ar reikalavimas mokėti pensiją yra grindžiamas Konstitucijos 52 straipsniu ir (ar) kitomis Konstitucijos nuostatomis (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas)“ reiškia, kad net ir tada, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, turi būti paisoma įgytos teisės gynybos pagal Konstitucijos 23 straipsnį principo ir ieškoma kompensacinio mechanizmo šiam principui įgyvendinti; 4 punkto nuostata „Pažymėtina, kad net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimai)“ reiškia, kad kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, negalima pensijų mažinti neįvertinant kompleksiskai visų asmens ir visuomenės interesų, netaikant jiems teisingumo, protingumo, proporcingumo ir teisinio aiškumo principų; 8.6 punkto nuostata, kad teisingumas „gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas)“ reiškia, kad kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, priimant sprendimus mažinti atlyginimus, pensijas, išmokas turi būti išvengiama atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos; ar šiuo tikslu tiesioginių ar netiesioginių mokesčių naštos didinimo ar mažinimo, darbui ir kapitalui tenkančios mokesčių naštos teisingesnio paskirstymo, atlyginimų ir pensijų bei kitų socialinių išmokų didinimo ir mažinimo klausimai turi būti sprendžiami kompleksiskai, atsižvelgiant į konstitucinius teisingumo, solidarumo ir proporcingumo reikalavimus; 10 punkto nuostata „konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti

su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai)“ reiškia, kad negalima nei normaliomis, nei iš esmės pablogėjusios valstybės ekonominės ir finansinės būklės sąlygomis taikyti skirtingų dydžių koeficientų tos pačios socialinės grupės asmenims mažinant atlyginimus ir pensijas.

8. Konstitucinis Teismas 2009 m. sausio 15 d. priėmė sprendimą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių darbo sąlygų įstatymo 13 straipsnio 1 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ ir 2006 m. kovo 28 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nuostatų išaiškinimo“ (Žin., 2009, Nr. 6-170; toliau – ir Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas).

Pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 10 punkto nuostata „pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali vykdyti savo priimtų įsipareigojimų, ir tokia padėtis valstybėje nėra trumpalaikė“ apima vienus biudžetinius metus, ar ilgesnį laikotarpį; nuostatos „<...> įstatymų leidėjui dėl valstybėje susiklosčiusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties priimant sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą, turi būti įsitikinta, jog valstybės ekonominė, finansinė padėtis iš tiesų yra tokia sunki, kad tai suponuoja būtinybę mažinti minėtų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą. <...> toks atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas ir grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį“ reiškia, kad laikinas atlyginimų mažinimas turi būti biudžetiniais metais nuolat koreguojamas atsižvelgiant į valstybės pajamų į biudžetą surinkimo planą, ar jis turi būti koreguojamas per dvejų, trejų metų ar ilgesnį (kol baigsis valstybėje esanti trumpalaikė krizė) laikotarpį.

II

Pareiškėjo – Seimo atstovai Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto pirmininkas R. J. Dagys, Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas K. Glaveckas, Seimo nariai V. P. Andriukaitis ir D. Jankauskas paaiškino motyvus, paskatiniusius Seimą prašyti išaiškinti minėtas Konstitucinio Teismo nutarimų ir sprendimo nuostatas, ir atsakė į Konstitucinio Teismo teisėjų pateiktus klausimus.

Konstitucinis Teismas

konstatuoja:**I**

1. Konstitucinio Teismo įstatyme yra įtvirtinti Konstitucinio Teismo įgaliojimai oficialiai aiškinti savo nutarimus (61 straipsnis). Konstitucinio Teismo įstatymo 61 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas savo nutarimą oficialiai aiškina pagal dalyvavusių byloje asmenų, kitų institucijų ar asmenų, kuriems jis išsiųstas, prašymą, taip pat savo iniciatyva.

Prašymą išaiškinti Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. lapkričio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimus pateikė Seimas. Konstitucinės justicijos bylose, kuriose priimti prašomi išaiškinti nutarimai, Seimas buvo suinteresuotas asmuo. Be to, šie nutarimai pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 60 straipsnio 1 dalį siunčiami *inter alia* Seimui. Taigi pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 61 straipsnio 1 dalį Seimas turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti minėtų Konstitucinio Teismo nutarimų nuostatas.

2. Seimas taip pat prašo išaiškinti Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimą, kuriame buvo aiškinamos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 9 d. ir 2006 m. kovo 28 d. nutarimų nuostatos. Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad jis turi įgaliojimus aiškinti ne tik nutarimus, bet ir kitus savo baigiamuosius aktus. Šiame kontekste pažymėtina, jog Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad dėl Konstitucinio Teismo nutarimo aiškinimo priimtas sprendimas yra neatskiriamas nuo Konstitucinio Teismo nutarimo. Taigi Konstitucinis Teismas gali aiškinti ir savo sprendimus dėl nutarimų (kitų baigiamųjų aktų) išaiškinimo.

Konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo priimti 1999 m. lapkričio 9 d. ir 2006 m. kovo 28 d. nutarimai, aiškinti Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendime, Seimas buvo suinteresuotas asmuo. Be to, šis sprendimas Seimui buvo išsiųstas, todėl pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 61 straipsnio 1 dalį Seimas turi teisę prašyti Konstitucinį Teismą jį išaiškinti.

3. Dėl Konstitucinio Teismo nutarimo aiškinimo priimamas sprendimas – atskiras dokumentas (Konstitucinio Teismo įstatymo 61 straipsnio 2 dalis).

4. Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucinio Teismo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų aiškinimo instituto paskirtis – plačiau, išsamiau atskleisti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamąjo akto nuostatų turinį, prasmę, jeigu to reikia, kad būtų užtikrintas deramas to Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamąjo akto vykdymas, kad tuo Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų vadovaujamas.

5. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad jo nutarimas yra vientisas; Konstitucinio Teismo nutarimo nutariamoji (rezoliucinė) dalis yra grindžiama motyvuojamosios dalies argumentais; aiškindamas savo nutarimą Konstitucinis Teismas yra saistomas tiek nutarimo nutariamąsios (rezoliucinės), tiek motyvuojamosios dalių turinio; dėl Konstitucinio Teismo nutarimo aiškinimo priimtas sprendimas yra neatskiriamas nuo Konstitucinio Teismo nutarimo.

6. Pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 61 straipsnio 3 dalį Konstitucinis Teismas privalo aiškinti savo nutarimą, nekeisdamas jo turinio.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad ši Konstitucinio Teismo įstatymo 61 straipsnio 3 dalies nuostata, be kita ko, reiškia, jog aiškindamas savo nutarimą Konstitucinis Teismas negali jo turinio aiškinti taip, kad būtų pakeista nutarimo nuostatų prasmė, *inter alia* prasminė elementų, sudarančių nutarimo turinį, visuma, argumentai, motyvai, kuriais grindžiamas tas Konstitucinio Teismo nutarimas, taip pat kad Konstitucinis Teismas negali aiškinti to, ko jis toje konstitucinės justicijos byloje, kurioje buvo priimtas prašomas išaiškinti nutarimas, netyrė. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad prašymo išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimą, kitą baigiamąjį aktą nagrinėjimas nesuponuoja naujos konstitucinės justicijos bylos.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje taip pat ne kartą konstatuota, kad Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, jog Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, formuluotė „yra galutiniai ir neskundžiami“ reiškia ir tai, kad Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai, kuriais baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams, neišskiriant nė paties Konstitucinio Teismo: Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra privalomi ir pačiam Konstituciniam Teismui, jie suvaržo Konstitucinį Teismą tuo atžvilgiu, kad jis negali jų pakeisti arba jų peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo.

7. Pažymėtina ir tai, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos vienodumas ir tęstinumas suponuoja būtinybę kiekvieną aiškinamą Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatą aiškinti atsižvelgiant į visą oficialų konstitucinį doktrininį kontekstą, taip pat į kitas Konstitucijos nuostatas (eksplicitines ir implicitines), susijusias su Konstitucijos nuostata (-omis), kurią (-ias) aiškinant Konstitucinio Teismo nutarime, kitame baigiamajame akte buvo suformuluota atitinkama oficiali konstitucinė doktrininė nuostata. Kaip jau ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, jokia Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto oficiali konstitucinė doktrininė nuostata negali būti aiškinama izoliuotai, ignoruojant jos prasmines bei sistemines sąsajas su kitomis oficialiomis konstitucinėmis doktrininėmis nuostatomis, išdėstytomis tame Konstitucinio Teismo nutarime, kitame baigiamajame akte, kituose Konstitucinio Teismo aktuose, taip pat su kitomis Konstitucijos nuostatomis (eksplicitinėmis ir implicitinėmis) (Konstitucinio Teismo 2008

m. liepos 4 d., 2009 m. sausio 15 d., 2009 m. gegužės 15 d., 2009 m. spalio 28 d., 2009 m. lapkričio 6 d., 2009 m. gruodžio 18 d. sprendimai).

II

1. Pareiškėjas prašo išaiškinti oficialias konstitucines doktrines nuostatas, atskleidžiančias konstitucinius reikalavimus, kurių turi būti laikomasi mažinant pensijas ir iš valstybės bei savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimą už darbą, dėl ekonomikos krizės valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, taip pat doktrines nuostatas dėl itin sunkios valstybės ekonominės, finansinės padėties. Šių nuostatų kontekste pareiškėjas taip pat prašo išaiškinti oficialias konstitucines doktrines nuostatas, atskleidžiančias konstitucinių teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo, socialinio solidarumo principų turinį.

2. Minėta, kad Konstitucinio Teismo nutarimo nuostatos turi būti aiškinamos atsižvelgiant į visą oficialų doktrininį kontekstą, taip pat į kitas Konstitucijos nuostatas (eksplicitines ir implicitines), susijusias su Konstitucijos nuostata (-omis), kurią (-ias) aiškinant Konstitucinio Teismo nutarime, kitame baigiamajame akte buvo suformuluota atitinkama oficiali konstitucinė doktrininė nuostata; jokia Konstitucinio Teismo nutarimo nuostata negali būti aiškinama ignoruojant jos prasmines bei sistemines sąsajas su kitomis oficialiomis konstitucinėmis doktrinėmis nuostatomis, taip pat su kitomis Konstitucijos nuostatomis.

3. Oficialioji konstitucinė doktrina dėl atlyginimų ir pensijų mažinimo, valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, taip pat konstitucinių teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo, socialinio solidarumo principų doktrina suformuota ne tik pareiškėjo prašomuose išaiškinti Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. lapkričio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimuose ir 2009 m. sausio 15 d. sprendime, bet ir kituose Konstitucinio Teismo aktuose, todėl prašomos išaiškinti nuostatos aiškintinos atsižvelgiant į visą oficialų konstitucinį doktrininį kontekstą.

4. Konstitucija – tai aukščiausios teisinės galios aktas. Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai priimtas įsipareigojimas jų dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė. Konstitucija, kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstine forma, turi tam tikrą kalbinę išraišką; tačiau taip, kaip teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, kuriame *expressis verbis* yra išdėstytos tam tikros teisinės nuostatos, elgesio taisyklės, taip ir

Konstitucijos, kaip teisinės realybės, negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, negalima suvokti Konstitucijos vien kaip eksplacitinių nuostatų visumos; Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis); Konstituciją, kaip teisinę realybę, sudaro įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai, kurie įvairiose Konstitucijos formuluotėse yra tiesiogiai įtvirtinti arba yra iš jų išvedami; vieni konstituciniai principai yra įtvirtinti *expressis verbis* suformuluotose konstitucinėse normose, kiti, nors ir nėra jose įtvirtinti *expressis verbis*, jose atsispindi ir yra išvedami iš konstitucinių normų, taip pat iš kitų šiose normose atsispindinčių konstitucinių principų, iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės; tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų negali būti ir nėra priešpriešos, visos konstitucinės normos ir konstituciniai principai sudaro darnią sistemą; būtent konstituciniai principai organizuoja į darnią visumą visas Konstitucijos nuostatas, neleidžia, kad Konstitucijoje būtų vidinių prieštaravimų ar toks jos aiškinimas, kai iškreipiama ar paneigiama kurios nors Konstitucijos nuostatos prasmė, kuri nors Konstitucijoje įtvirtinta ir jos ginama vertybė; per konstitucinius principus atsiskleidžia ne tik Konstitucijos raidė, bet ir jos dvasia – tos vertybės ir siekiai, kuriuos Tauta Konstitucijoje įtvirtino pasirinkusi tam tikrą jos nuostatų tekstinę formą, kalbinę išraišką, nustačiusi tam tikras Konstitucijos normas, eksplacitiškai arba implicitiškai įtvirtinusi tam tikrą konstitucinį teisinį reguliavimą (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

5. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis teisinės valstybės principas – universalus principas, kuriuo yra grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Lietuvos Respublikos Konstitucija, kad konstitucinis teisinės valstybės principas yra aiškintinas neatsiejamai nuo Konstitucijos preambulėje skelbiamo atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio, kad minėto konstitucinio principo turinys atsiskleidžia įvairiose Konstitucijos nuostatose. Konstitucinio teisinės valstybės principo esmė – teisės viešpatavimas. Konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas reiškia, kad valdžios laisvę riboja teisė, kuriai privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai, neišskiriant nė teisėkūros subjektų. Pabrėžtina, kad visų teisėkūros subjektų diskreciją riboja aukščiausioji teisė – Konstitucija. Visi teisės aktai, visų valstybės ir savivaldybių institucijų bei pareigūnų sprendimai turi atitikti Konstituciją, jai neprieštarauti.

Konstitucinis teisinės valstybės principas – itin talpus konstitucinis principas, apimantis daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų. Konstituciniu teisinės valstybės principu turi būti vadovojamasi ir kuriant teisę, ir ją įgyvendinant (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai). Kiekvieno teisės instituto atitiktis Konstitucijai turi būti vertinama pagal tai, kaip tas institutas atitinka konstitucinius

teisinės valstybės principus (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

5.1. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Konstituciniai teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principai suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti asmenų teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius. Šie principai *inter alia* suponuoja tai, kad valstybė privalo vykdyti prisiimtus įsipareigojimus asmeniui. Neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise.

5.2. Vienas esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra ir teisinis aiškumas, kuris suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus teisiniam reguliavimui: jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2004 m. sausio 26 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. birželio 22 d. nutarimai).

5.3. Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, jog proporcingumo principas, kaip vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, reiškia, kad įstatyme numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir kad šios priemonės neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti (Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas).

5.4. Konstitucinio teisinės valstybės principo turinys atskleistas atsižvelgiant į įvairias Konstitucijos nuostatas, įvertinant visas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes ir atsižvelgiant į įvairių kitų konstitucinių principų – kaip antai teisingumo (apimančio *inter alia* prigimtinių teisingumą), socialinio solidarumo (derinamo su kiekvieno atsakomybe už savo likimą), asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės įstaigoms ir pareigūnams bei kitų, ne mažiau reikšmingų, konstitucinių principų – turinį (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

5.4.1. Konstitucinis teisinės valstybės principas neatsiejamas nuo teisingumo principo, ir atvirkščiai. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad teisingumas yra vienas pagrindinių teisės, kaip socialinių santykių reguliavimo priemonės, tikslų. Jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų. Jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d., 2000 m. gruodžio 6 d., 2003 m. kovo 17 d., 2003 m. lapkričio 17 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai).

5.4.2. Pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota, taigi turi konstitucinę priedermę ir privalo prisiimti tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijoje įtvirtintas socialinio solidarumo principas suponuoja tai, kad tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta tam tikra apimtimi turi būti paskirstyta ir visuomenės nariams, tačiau tas paskirstymas turi būti konstituciškai pagrįstas, jis negali būti neproporcingas, negali paneigti valstybės socialinės orientacijos ir iš Konstitucijos kylančių įpareigojimų valstybei (Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai). Konstitucinis solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą (Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. kovo 5 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. birželio 7 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

5.4.3. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad konstitucinio asmenų lygybės principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant; konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas reiškia žmogaus prigimtine teisę būti traktuojamam vienodai su kitais (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d., 2002 m. balandžio 23 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2010 m. vasario 3 d., 2010 m. kovo 22 d. nutarimai) bei įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai.

Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas savaime nepaneigia galimybės įstatymu nustatyti nevienodą, diferencijuotą teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų, priklausančių skirtingoms kategorijoms, atžvilgiu, jeigu tarp šių asmenų yra tokio pobūdžio skirtumų, kurie tokį diferencijuotą reguliavimą daro objektyviai pateisinamą. Diferencijuotas teisinis reguliavimas, kai jis taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms, jeigu juo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų arba jeigu tam tikrų ribojimų ar sąlygų nustatymas yra susijęs su reguliuojamų visuomeninių santykių ypatumais, savaime nėra laikytinas diskriminaciniu (Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. gegužės 31 d., 2009 m. kovo 2 d., 2009 m. balandžio 29 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas. Vertinant, ar pagrįstai yra nustatytas skirtingas reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias teises aplinkybes. Pirmiausia turi būti įvertinti asmenų ir objektų, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumai (Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d., 1997 m. lapkričio 13 d., 2003 m. liepos 4 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. kovo 2 d., 2009

m. birželio 8 d. nutarimai). Konkrečios teisės normos atitiktą Konstitucijos 29 straipsniui galima įvertinti tik atsižvelgus į visas turinčias reikšmės aplinkybes (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. kovo 2 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai).

6. Šio sprendimo kontekste pažymėtina, kad minėtų iš konstitucinių teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo, socialinio solidarumo principų kylančių reikalavimų, kitų konstitucinių imperatyvų turi būti paisoma ir valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis, nepaisant įvairių kitų priemonių ekonominei krizei įveikti taikymo, pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, arba lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus ir pensijas.

7. Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra konstitucinė žmogaus teisė (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis). Ši konstitucinė teisė – prielaida įgyvendinti daugelį kitų konstitucinių teisių, *inter alia* viena svarbiausių prielaidų įgyvendinti Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintą nuosavybės teisę (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. kovo 20 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimai).

7.1. Pažymėtina, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje *inter alia* įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra neatsiejama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, kuris apima ir teisėtų lūkesčių apsaugos principą. Konstitucinis teisėtų lūkesčių apsaugos principas reiškia, kad jei asmeniui pagal teisės aktus yra nustatytas tam tikras apmokėjimas už darbą, jis ir turi būti mokamas nustatytą laiką. Šio sprendimo kontekste pažymėtina ir tai, kad konstitucinis teisėtų lūkesčių apsaugos principas nereiškia, jog valstybės tarnautojams atlyginimas už darbą, kuris mokamas iš valstybės biudžeto ar savivaldybės biudžeto lėšų, apskritai negali būti mažinamas; toks valstybės tarnautojų atlyginimų mažinimas galimas tik išimtiniais atvejais ir tik jei tai yra būtina siekiant apsaugoti kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes; tačiau net ir tokiais išimtiniais atvejais apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas tik atskiroms darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės biudžeto ar savivaldybės biudžeto lėšų, kategorijoms; apmokėjimo už darbą mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą (Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. kovo 20 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimai).

7.2. Vienas iš išimtinių atvejų, kada gali būti mažinamas iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems

už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimas už darbą, yra valstybėje susiklosčiusi itin sunki ekonominė, finansinė padėtis.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas, dėl valstybėje susiklosčiusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties priimdamas sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą, turi būti įsitikinęs, jog valstybės ekonominė, finansinė padėtis iš tiesų yra tokia sunki, kad dėl to būtina mažinti minėtų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą (Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas, 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas); toks atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas ir grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį, kaip antai: pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų, ir tokia padėtis valstybėje nėra trumpalaikė (Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas, 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas). Esant tokioms aplinkybėms įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimai, 2009 m. sausio 15 d. sprendimas); tačiau ir tokiais atvejais įstatymų leidėjas turi išlaikyti pusiausvyrą tarp asmenų, kuriems nustatomas mažiau palankus teisinis reguliavimas, teisių bei teisėtų interesų ir visuomenės bei valstybės interesų, t. y. paisyti proporcingumo principo reikalavimų (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimai, 2009 m. sausio 15 d. sprendimas).

Minėta oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata – atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas – suponuoja, kad tokiais atvejais, kai iš esmės pablogėja valstybės ekonominė, finansinė būklė ir įstatymų leidėjas nusprendžia pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį yra nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, t. y. priima sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimą už darbą, sumažinti atlyginimai gali būti mokami tik laikinai, t. y. tol, kol valstybėje yra susidariusi tam tikra ypatinga situacija. Nebelikus itin sunkios ekonominės, finansinės padėties turi būti vėl taikomi iki šios padėties susidarymo valstybėje nustatyti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimų dydžiai.

Nuostata, kad atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas, negali būti interpretuojama kaip reiškianti, jog valstybė, įstatymų leidėjui sumažinus iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimus, per ekonomikos krizę yra atleidžiama nuo pareigos ieškoti būdų užtikrinti lėšų, reikalingų tokio dydžio atlyginimams, kokie buvo iki jų sumažinimo, mokėti, sukauptimą. Priešingai, jeigu dar iki ekonomikos krizės pabaigos atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki atlyginimų sumažinimo buvusio dydžio atlyginimams mokėti, teisinis reguliavimas, pagal kurį buvo sumažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimai, turi būti panaikintas.

7.3. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją riboti konstitucines žmogaus teises ir laisves, *inter alia* žmogaus teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą, galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo, kaip vieno iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, kuris reiškia ir tai, kad įstatyme numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir kad šios priemonės neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti (Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas). Minėta, kad proporcingumo principo reikalavimų turi būti paisoma ir valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), kai nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, arba lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukauptimas ir dėl to teisinis reguliavimas koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus ir pensijas.

Konstitucinis Teismas, 2009 m. gruodžio 11 d. nutarime, aiškindamas proporcingumo principo turinį valstybės tarnautojų atlyginimų mažinimo kontekste, konstatavo:

„<...> valstybės tarnautojų atlyginimai gali būti laikinai mažinami valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, tačiau ir tokiu atveju turi būti paisoma proporcingumo principo reikalavimų. Pabrėžtina, kad konstitucinis proporcingumo principas yra neatsiejamas nuo kitų Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinių lygiateisiškumo, teisingumo principų.

<...> konstitucinis proporcingumo principas *inter alia* reiškia, kad, valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti valstybės tarnautojų atlyginimus siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus,

apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį valstybės tarnautojų atlyginimo mažinimo mastą, kuriuo visoms valstybės tarnautojų kategorijoms (ir kitiems iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamiems darbuotojams) atlyginimai būtų mažinami taip, kad nebūtų pažeistos laikotarpiu iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos atlyginimų skirtingoms valstybės tarnautojų kategorijoms dydžių proporcijos.

Atsižvelgiant į tai pažymėtina, kad konstitucinis valstybės tarnybos institutas implikuoja tam tikrą hierarchinę valstybės tarnautojų sistemą ir diferencijuotus tarnautojams mokamų atlyginimų dydžius. Valstybės tarnautojų atlyginimo dydžių skirtumų proporcijos priklauso nuo daugelio objektyvių valstybės tarnybos ypatumų, kaip antai: valstybės institucijai priskirtų atitinkamų funkcijų pobūdžio, valstybės tarnautojui pavestų funkcijų sudėtingumo ir apimties, tenkančios atsakomybės už tų funkcijų vykdymą, užimamų pareigybių ypatumų, valstybės tarnautojo profesinio lygio, kvalifikacijos ir pan. Taigi pagal Konstituciją netoleruotinos situacijos, kai valstybės tarnautojų atlyginimai esant sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje būtų sumažinti neproporcingai, *inter alia* taip, kad atliekančio sudėtingą darbą aukštos kvalifikacijos valstybės tarnautojo atlyginimo dydis būtų priartintas prie mažiau sudėtingą darbą dirbančio žemesnės kvalifikacijos valstybės tarnautojo atlyginimo ar net suvienodintas su juo arba tam tikrų grupių valstybės tarnautojų atlyginimai būtų sumažinti atsižvelgiant ne į visą gaunamą darbo užmokestį, o tik į atskiras valstybės tarnautojo darbo užmokesčio sudedamąsias dalis ir pan. Tokiais atvejais būtų ne tik paneigti konstituciniai proporcingumo, lygiateisiškumo, teisingumo principai, bet ir nukrypta nuo konstitucinės valstybės tarnybos sampratos bei Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatos, įtvirtinančios žmogaus teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą.

Kartu pažymėtina, jog konstituciniai teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo ir proporcingumo principai nereiškia, kad negali būti nustatyta tokia valstybės tarnautojo atlyginimo dydžio riba, žemiau kurios net ir esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje valstybės tarnautojams (ir kitiems darbuotojams, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) nustatytas atlyginimas būtų nemažinamas. Pažymėtina, kad nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, jog pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį valstybės tarnautojo atlyginimas būtų sumažintas iki tokio dydžio, jog nebebūtų užtikrinti jo minimalūs socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos.“

8. Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlytės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“

8.1. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 52 straipsnyje yra nustatyti pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai. Pagal šį Konstitucijos straipsnį įstatymų leidėjas, įgyvendindamas konstitucinį visuomenės solidarumo principą bei padėdamas asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų ir kartu sudarydamas prielaidas kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove (o ne vien pasikliauti valstybės socialine apsauga), privalo įstatymu nustatyti senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės ir maitintojo netekimo atvejais. Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje nurodytos, pensijos ar socialinė parama (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. liepos 4 d., 2004 m. sausio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai). Pagal Konstituciją pensinio aprūpinimo pagrindai, asmenys, kuriems skiriamos ir mokamos pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygos, taip pat pensijų dydžiai nustatomi tik įstatymu (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai). Įstatymų leidėjas, priimdamas įstatymus dėl pensinio aprūpinimo, yra saistomas Konstitucijos normų ir principų (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

8.2. Konstitucinis Teismas 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarime yra pažymėjęs, kad Lietuvos Respublikos įstatymuose ir kituose teisės aktuose yra įtvirtintas toks finansavimo einamosiomis pajamomis valstybinio socialinio draudimo modelis (vadinamasis *pay as you go* modelis), pagal kurį valstybinis socialinis draudimas yra grindžiamas privalomosiomis įmokomis ir garantuojamas lėšomis, surenkamomis iš einamuju laikotarpiu dirbančių asmenų, dalį savo uždirbtų lėšų skiriančių tiems visuomenės nariams, kuriems įstatyme numatytos išmokos turi būti mokamos dėl to, kad jie yra sulaukę senatvės pensijos amžiaus, jiems yra pripažintas invalidumas arba yra kitų įstatyme numatytų priežasčių; toks valstybinio socialinio draudimo modelis yra grindžiamas visuotinio ir solidarumo principais; visuotinio principas reiškia, kad valstybinio socialinio draudimo įmokas privalo mokėti visi dirbantys asmenys (išskyrus tam tikras išimtis), iš savo veiklos gaunantys draudžiamųjų pajamų, o solidarumo principas – kad dirbantys (aktyviai ekonominę veiklą vykdančios) ir draudžiamųjų pajamų gaunantys asmenys prisideda prie socialinio draudimo lėšų kaupimo, šitaip sudarydami prielaidas mokėti išmokas tiems asmenims, kuriems įstatyme numatytos išmokos turi būti mokamos dėl to, kad jie yra sulaukę senatvės pensijos amžiaus, jiems yra pripažintas invalidumas arba yra kitų įstatyme numatytų priežasčių.

Socialinės apsaugos, socialinio aprūpinimo, socialinės paramos santykių teisinio reguliavimo turinį lemia įvairūs veiksniai, *inter alia* valstybės ir visuomenės ištekliai, materialinės

ir finansinės galimybės. Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, šioje srityje turi plačią diskreciją, *inter alia* diskreciją pasirinkti pensijų sistemą. Tai, kad Lietuvoje yra pasirinkta tokia pensijų sistema, kurioje lėšos, surinktos iš privalomųjų valstybinio socialinio draudimo įmokų, yra pagrindinis pensijų sistemos finansavimo šaltinis, atitiktis Konstitucijai atžvilgiu negali būti kvestionuojama (Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai). Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucija, *inter alia* konstitucinis atsakingo valdymo principas, suponuoja būtinybę atsakingai ir racionaliai, t. y. tik pagal tikslinę paskirtį, naudoti socialinio draudimo lėšas.

Konstitucinis Teismas, formuodamas oficialiąją konstitucinę socialiai orientuotos valstybės doktriną, yra atskleidęs konstitucinius imperatyvus, kurių privalu paisyti teisės aktais reguliuojant valstybinio socialinio draudimo, pensinio aprūpinimo, socialinės paramos santykius (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d., 1997 m. kovo 12 d., 2002 m. balandžio 23 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. sausio 30 d., 2004 m. kovo 5 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. vasario 7 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai):

– Konstitucijos 52 straipsnio nuostatomis išreiškiama valstybės socialinė orientacija (socialinis pobūdis), o socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų savo narių, kurie dėl įstatymuose nustatytų svarbių priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas; socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją ir padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų; Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos, laiduojančios teisę į socialinį aprūpinimą, kartu įpareigoja valstybę nustatyti pakankamas tos teisės įgyvendinimo ir teisinio gynimo priemones;

– valstybė turi kurti tokią socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę pagalbą; konstitucinis solidarumo principas suponuoja tai, kad tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta tam tikra apimtimi turi būti paskirstyta ir visuomenės nariams, tačiau tas paskirstymas turi būti konstituciškai pagrįstas, jis negali būti neproporcingas, negali paneigti valstybės socialinės orientacijos ir iš Konstitucijos kylančių įpareigojimų valstybei;

– pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga; socialinė parama neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų, savo pastangomis neieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, ji neturi virsti privilegija; abipusės asmens ir

visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti;

– asmens teisė į socialinę paramą ir apskritai į socialinę apsaugą interpretuotina atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintus socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, konstitucinius asmenų lygiateisiškumo ir proporcingumo principus; įstatymų leidėjas, nustatydamas, kokiems asmenims skiriama ir mokama pensija, pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius, yra saistomas konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, konstitucinių teisingumo, protingumo ir proporcingumo principų; taip pat būtina paisyti konstitucinio visų asmenų lygybės principo, draudžiančio diskriminaciją bei privilegijas, įpareigojančio vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžiančio iš esmės tokius pačius faktus savavališkai vertinti skirtingai, tačiau nepaneigiančio to, kad įstatyme tam tikroms asmenų kategorijoms, kurių padėtis skiriasi, gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas;

– Konstitucijos 52 straipsnyje pavartota formuluotė „valstybė laiduoja“ *inter alia* reiškia, kad pensijos ir įvairios socialinės paramos rūšys garantuojamos tiems asmenims ir tokiais pagrindais bei dydžiais, kurie nustatyti įstatymuose, o asmenys, atitinkantys įstatyme nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė jiems skirtų šią pensiją ir ją mokėtų; įstatymuose nustačius pensijų rūšis, asmenis, turinčius teisę į pensiją, pensijų skyrimo ir mokėjimo pagrindus, dydžius, sąlygas, valstybei kyla pareiga pensinio aprūpinimo santykių srityse laikytis teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo konstitucinių principų; net ir išimtiniais atvejais (pavyzdžiui, kai dėl ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ar pan. objektyviai trūksta lėšų, būtinų pensijoms mokėti) sumažintos (paisant konstitucinio proporcingumo principo) pensijos gali būti mokamos tik laikinai (t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi atitinkama ypatinga situacija);

– Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos įpareigoja valstybę nustatyti pakankamas teisės į pensijas ir socialinę paramą įgyvendinimo ir teisinio gynimo priemones; šios nuostatos suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų lėšų, būtinų pensijoms ir socialinei paramai, kaupimą ir šių pensijų mokėjimą bei socialinės paramos teikimą; kita vertus, valstybės prisiimtų įsipareigojimų našta tenka visai visuomenei, todėl tas teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstyti – žinoma, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, – visuomenės nariams, tačiau taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinas; tai, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti reikšmės jo paties valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžiui; asmuo, kuris įmokomis daugiau nei kiti prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti apčiuopiamą naudą;

– asmenims skiriamos ir mokamos senatvės pensijos dydis, kai senatvės pensijų sistema yra grindžiama socialiniu draudimu, negali nepriklausyti ar menkai priklausyti nuo to, kiek laiko ir kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines prielaidas mokėti šias pensijas; materialinių prielaidų mokėti senatvės pensiją sudarymą lemia tiek laikas, kurį asmuo pats moka ar už jį yra mokamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, tiek valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokų į valstybinio socialinio draudimo biudžetą bendras dydis; taigi asmens bendras indėlis (asmens privalomo valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokų bendras dydis) sudarant materialines prielaidas mokėti valstybinę socialinio draudimo pensiją, kai senatvės pensijų sistema yra grindžiama socialiniu draudimu, taip pat galėtų būti vienas iš kriterijų, į kurį reikėtų atsižvelgti nustatant sąlygas valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai gauti; teisinis reguliavimas, kuriuo būtų nustatyti šios pensijos skyrimo pagrindai, iškreipiantys asmens indėlio sudarant prielaidas mokėti šią pensiją reikšmę ar nustatantys sąlygas šią pensiją skirti ir mokėti, paneigiančias asmens dalyvavimą sudarant materialines prielaidas šią pensiją mokėti, prieštarautų Konstitucijai;

– dėl Konstitucijoje įtvirtintos Lietuvos valstybės socialinės orientacijos valstybė apskritai yra įpareigojama paisyti socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų realumo imperatyvo, taigi įpareigojama vienąkart nustatytas (ir taikomas) socialines (materialines) garantijas atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija pasikeičia taip, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios (kartu darant išlygą dėl proporcingo ir laikino išmokų sumažinimo, kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai).

8.3. Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad reguliuojant pensijų santykius būtina paisyti Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies, kurioje *inter alia* įtvirtinta galimybė žmogui savo nuožiūra (t. y. laisvai apsisprendžiant) pasirinkti darbą; konstitucinė kiekvieno žmogaus laisvė pasirinkti darbą bei verslą suponuoja įstatymų leidėjo pareigą sudaryti teisinės prielaidas įgyvendinti šią laisvę; pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu; galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis.

Šio sprendimo kontekste pažymėtina, jog iš Konstitucijos kylančio reikalavimo nenustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama pensija, *inter alia* senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka

įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu, turi būti paisoma ir valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios gali būti mažinama pensijos ir iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimas už darbą.

Taigi ir valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai bei dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmenims, kurie dirba tam tikrą darbą ar užsiima tam tikru verslu, paskirta ir mokama senatvės pensija būtų sumažinta didesniu mastu nei tiems asmenims, kurie nedirba jokio darbo ir nesiverčia jokių verslu.

8.4. Kaip minėta, viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytų pensijų rūšių yra senatvės pensija. Pagal Konstitucijos 52 straipsnį įstatymu turi būti nustatytas amžius, kurį sukakęs asmuo turi teisę gauti senatvės pensiją, šios pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindai, sąlygos, dydžiai. Tai nustatydamas įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai). Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę; ši teisė turi būti saugoma ir ginama ir pagal Konstitucijos 23 straipsnį (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Teisė į senatvės pensiją su teise į nuosavybę yra siejama ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje (*Cour eur. D. H., arrêt Wessels-Bergervoet c. Pays-Bas du 4 juin 2002*) (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas).

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad lėšų, reikalingų senatvės pensijai mokėti, surinkimas ir šių pensijų skyrimas yra grindžiamas socialiniu draudimu. Socialinio draudimo įmokų mokėjimas suponuoja asmens teisę gauti atitinkamo dydžio senatvės pensiją, šis dydis negali nepriklausyti nuo sumokėtų socialinio draudimo įmokų. Socialinio draudimo įmokų dydžiai yra pagrindas diferencijuoti senatvės pensijų dydžius (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas).

8.5. Kita Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodyta pensijų rūšis yra invalidumo pensija. Pagal Konstitucijos 52 straipsnį įstatymu turi būti nustatyta, kas laikoma invalidumu, taip pat šios pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindai, sąlygos bei dydžiai (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. spalio 22 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai). Valstybė yra konstituciškai įpareigota užtikrinti, kad būtų sukurta tokia socialinės apsaugos sistema (*inter alia* socialinės paramos, invalidumo pensijos sistemos), kad asmuo, kuris dėl sveikatos sutrikimų (kurių priežastis – liga, nelaimingas atsitikimas, profesinė liga, įgimti sveikatos sutrikimai ir pan.) nuolat ar laikinai

neįgijo arba neteko galimybių apsirūpinti iš darbo ar verslo pajamų arba šios galimybės jam labai sumažėjo, gautų įstatymo nustatytais atvejais socialinę paramą ir (arba) invalidumo pensiją (Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas).

8.6. Kaip minėta, senatvės ir invalidumo pensijos yra Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos pensijų rūšys. Minėta, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos. Antai konstitucinio valstybės tarnybos instituto ypatumai lemia *inter alia* tai, kad įstatymų leidėjas turi konstitucinius įgaliojimus įstatymu nustatyti pensijas ir (arba) socialinės paramos rūšis, skiriamas tik valstybės tarnautojams ar tam tikroms valstybės tarnautojų grupėms, kurių išskyrimas yra objektyviai pateisinamas; įstatymu gali būti nustatytos ir pensijos už tarnybą Lietuvos valstybei (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai).

Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytos pensijos šiuo metu *inter alia* yra nustatytos Valstybinių pensijų įstatyme. Šiame kontekste pažymėtina, kad valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos, taip pat nuo kitų valstybinio socialinio draudimo pensijų: jos yra mokamos iš valstybės biudžeto; skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiesiems asmenims (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. liepos 4 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai); šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas) (Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas); valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas (Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas); įstatymu gali būti nustatytas maksimalus tokių pensijų dydis, taip pat gali būti įtvirtinti įvairūs tokios pensijos maksimalaus dydžio nustatymo būdai; įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali nustatyti ir tam tikrus atvejus, kai valstybinė pensija asmeniui yra neskiriama (esant įstatyme numatytoms aplinkybėms); įstatymu, paisant Konstitucijos, galima nustatyti ir atvejus, kada paskirtoji valstybinė pensija nebemokama; kita vertus, valstybinių pensijų, skiriamų už tam tikrą tarnybą, už nuopelnus Lietuvos valstybei ar kaip kompensacija nukentėjusiesiems asmenims, atveju taip pat galioja nuostata dėl valstybės įstatymu priimto įsipareigojimo asmeniui, atitinkančiam įstatymo nustatytas sąlygas, paskirti ir mokėti atitinkamą pensiją ir to asmens teisės reikalauti, kad valstybė vykdytų šį įstatymu priimtą įsipareigojimą (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas).

8.7. Valstybė, įstatymu nustatydamą, kad asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, įgyja teisę į tam tikrą įstatymo nustatytą pensiją, kartu prisiima įsipareigojimą tokią pensiją paskirti ir ją mokėti, taigi privalo nurodytiems asmenims atitinkamą pensinį aprūpinimą garantuoti tokiais pagrindais bei dydžiais, kurie nustatyti įstatyme, o asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiimtą įsipareigojimą ir jiems skirtą atitinkamą pensiją bei mokėtų nustatyto dydžio išmokas; įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų atitinkamos pensijos mokėjimą įstatymo nustatytas sąlygas atitinkantiems asmenims (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas). Kai Konstitucijai neprieštaraujančiu įstatymu nustatyta pensija yra paskirta ir mokama, ši asmens įgyta teisė ir teisėtas lūkestis yra sietini ir su šio asmens nuosavybės teisių apsauga (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai).

Konstitucinė nuosavybės teisių apsauga – tai iš Konstitucijos bei Konstitucijai neprieštaraujančių įstatymų kylančios teisės reikalauti, kad būtų įvykdyti turinio pobūdžio įsipareigojimai asmeniui, apsauga. Šiuo atveju teisė reikalauti mokėti Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turiniai aspektai (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai).

8.8. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad įstatymais nustatytas pensijų rūšis, asmenis, turinčius teisę į pensiją, pensijų skyrimo ir mokėjimo pagrindus, sąlygas, pensijų dydžius, valstybei kyla pareiga pensinio aprūpinimo santykių srityje laikytis konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo principų. Asmenys, kuriems Konstitucijoje ar įstatyme nustatyta pensija buvo paskirta ir mokama, pagal Konstitucijos 23 straipsnį turi teisę reikalauti, kad jiems tokio dydžio išmokos, kokios buvo paskirtos ir mokamos, būtų mokamos ir toliau (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

8.9. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog konstitucinė įgytų teisių ir teisėtų lūkesčių apsauga nereiškia, kad įstatymu nustatyta pensinio aprūpinimo sistema negali būti pertvarkoma. Pertvarkant šią sistemą kiekvienu atveju privalu paisyti Konstitucijos. Pensijų sistema gali būti pertvarkoma tik įstatymu, tik laiduojant Konstitucijoje numatytas senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat paisant valstybės prisiimtų Konstitucijai neprieštaraujančių įsipareigojimų mokėti atitinkamas pinigines išmokas asmenims, atitinkantiems įstatymo nustatytus reikalavimus. Jeigu pertvarkant pensijų sistemą neliktų įstatymais nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, įstatymų leidėjas

privalėtų nustatyti teisingą patirtų praradimų kompensavimo asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, mechanizmą. Įstatymų leidėjas, pertvarkydamas pensijų sistemą taip, kad pakeičiami pensinio aprūpinimo pagrindai, asmenys, kuriems skiriama ir mokama pensija, pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygos, pensinio aprūpinimo dydžiai, privalo numatyti pakankamą pereinamąjį laikotarpį, per kurį asmenys, dirbantys atitinkamą darbą ar atliekantys atitinkamą tarnybą, suteikiančią teisę į atitinkamą pensiją pagal ankstesnį reguliavimą, galėtų pasirengti tokiems pakeitimams (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai).

Šio sprendimo kontekste pažymėtina, kad net ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, įstatymų leidėjas, nusprendęs pertvarkyti pensijų sistemą taip, kad neliktų įstatymų nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, privalo nustatyti teisingą patirtų praradimų kompensavimo asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, mechanizmą.

8.10. Kaip minėta, Konstitucijos 52 straipsnio formuluotė „valstybė laiduoja“ suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimą ir pensijų mokėjimą. Tačiau valstybėje gali susidaryti tokia ypatinga situacija (kilti ekonomikos krizė ir kt.), kai objektyviai trūksta lėšų, būtinų pensijoms mokėti. Tokiais išimtiniais atvejais pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir mažinant paskirtas ir mokamas pensijas tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai.)

Šio sprendimo kontekste pažymėtina, kad itin sunkios ekonominės, finansinės padėties (dėl ekonomikos krizės) susiklostymas valstybėje savaime nesuponuoja įstatymų leidėjo teisės koreguoti pensijų santykių teisinį reguliavimą – mažinti paskirtas ir mokamas pensijas, susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybė turi imtis visų įmanomų priemonių ekonomikos krizei įveikti ir lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimui užtikrinti. Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad valstybės institucijos, formuojančios ir vykdančios valstybės ekonomikos, finansų politiką, negali pirmiausia imtis tokių ekonomikos, finansų krizės įveikimo priemonių, kurias įgyvendinant krizės įveikimo našta būtų užkrauta asmenims, *inter alia* mažinti pensijų, kitų socialinių garantijų. Priemonės sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje įveikti turi būti įgyvendinamos kompleksiskai, jos turi būti suderintos, *inter alia* taip, kad nebūtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta asmens ir visuomenės interesų pusiausvyra. Tik ypatingu atveju, kai išnaudojus visas vidines ir

išorines galimybes neįmanoma (nepavyksta) sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina pensijoms mokėti, pensijų teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas jas mažinant. Pabrėžtina, kad net ir tokiais išimtiniais atvejais paskirtos ir mokamos pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą, t. y. konstitucinį proporcingumo principą.

8.11. Kaip minėta, proporcingumo principas reiškia, kad įstatyme numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti.

Konstitucinis proporcingumo principas *inter alia* reiškia ir tai, kad, valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį pensijų mažinimo mastą, kuriuo pensijos būtų mažinamos taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos pensijų tos pačios kategorijos pensininkams dydžių proporcijos.

Kartu pažymėtina, jog konstituciniai teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo ir proporcingumo principai nereiškia, kad negali būti nustatyta tokia pensijų dydžio riba, žemiau kurios net ir esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje nustatytos pensijos būtų nemažinamos; nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį pensija būtų sumažinta iki tokio dydžio, jog nebebūtų užtikrinti minimalūs pensiją gaunančio asmens socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos; pensija, kuri užtikrina tik minimalius pensiją gaunančio asmens socialiai priimtinus poreikius, minimalias žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, apskritai negali būti mažinama.

8.12. Konstitucijoje yra įtvirtinta valstybės pareiga užtikrinti žmogaus orumo apsaugą ir gynimą. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 21 straipsnį, yra konstatavęs: orumas – neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė; kiekvienas visuomenės narys turi prigimtinių orumą (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai); prigimtines žmogaus teises – tai individo prigimtines galimybes, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai); orumas būdingas kiekvienam žmogui – nesvarbu, kaip jis pats save ar kiti žmonės jį vertina (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

Konstitucijos 21 straipsnio 3 dalyje *inter alia* nustatyta, kad draudžiama žeminti žmogaus orumą. Tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas su žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimu

susijusius santykius, turi garantuoti deramą jų apsaugą, yra viena iš prielaidų užtikrinti žmogaus orumą, kaip konstitucinę vertybę; valstybės institucijos ir pareigūnai turi pareigą gerbti žmogaus orumą kaip ypatingą vertybę; asmens teisių ir laisvių pažeidimais gali būti pakenkta ir asmens orumui (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

Valstybė turi sukurti tokią socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę apsaugą (Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas).

8.13. Šio sprendimo kontekste pažymėtina, kad valstybinių pensijų, kurios savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo senatvės pensijų, taip pat ir nuo invalidumo pensijų, ypatumai suponuoja, kad valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjas gali koreguoti tokių skirtingos prigimties pensijų teisinį reguliavimą mažindamas šias pensijas didesniu mastu nei senatvės ar invalidumo pensijas. Tačiau tai darant neturi būti pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos valstybinių pensijų dydžių proporcijos.

8.14. Minėta, kad sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija, *inter alia* yra ekonomikos krizė, tačiau ši doktrininė nuostata negali būti interpretuojama kaip reiškianti, esą valstybė, įstatymų leidėjui sumažinus paskirtas ir mokamas pensijas, per ekonomikos krizę yra atleidžiama nuo pareigos ieškoti būdų sukaupti lėšas, kurios reikalingos pensijoms mokėti. Priešingai, jeigu dar iki ekonomikos krizės pabaigos atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki pensijų sumažinimo buvusio dydžio pensijoms mokėti, teisinis reguliavimas, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, turi būti panaikintas.

Pagal Konstituciją, *inter alia* joje įtvirtintus konstitucinius teisinės valstybės ir atsakingo valdymo principus, valstybės institucijos, formuojančios ir vykdančios valstybės ekonomikos, finansų politiką, turi įvertinti ir tai, kad dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje gali susidaryti itin sunki ekonominė, finansinė padėtis. Todėl valstybės institucijos turi imtis visų įmanomų priemonių valstybės ekonomikos raidos tendencijoms prognozuoti ir galimam tokių itin sunkių ekonominių, finansinių situacijų susidarymui pasirengti.

8.15. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad bet koks valstybės socialinės politikos koregavimas, socialinių garantijų sistemos ar atskirų socialinių garantijų struktūros pertvarkymas turi būti konstituciškai pagrįstas; jeigu pertvarkant socialinių garantijų sistemą ar atskirų socialinių garantijų struktūrą yra sumažinama socialinių garantijų apimtis, juo labiau jeigu tam tikrų socialinių garantijų nebelieka, turi būti nustatytas teisingas patirtų praradimų kompensavimo asmenims, kuriems tos socialinės garantijos buvo pagrįstai nustatytos, mechanizmas (Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 22 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

Taigi šio sprendimo kontekste konstatuotina, kad teisinio reguliavimo koregavimas mažinant senatvės pensijas net ir dėl to, kad valstybėje susidariusi ypatinga situacija (kilusi ekonomikos krizė ir kt.) reiškia asmens konstitucinės socialinės garantijos – senatvės pensijos ribojimą. Minėta ir tai, kad asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę; ši teisė turi būti saugoma bei ginama ir pagal Konstitucijos 23 straipsnį; valstybei kyla pareiga pensinio aprūpinimo santykių srityje laikytis konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo principų: asmenys, kuriems Konstitucijos ar įstatymo nustatyta pensija buvo paskirta ir mokama, pagal Konstitucijos 23 straipsnį turi teisę reikalauti, kad jiems tokio dydžio išmokos, kurios buvo paskirtos ir mokamos, būtų mokamos ir toliau. Be to, kaip minėta, socialinio draudimo įmokų mokėjimas suponuoja asmens teisę gauti atitinkamo dydžio senatvės pensiją, ir tas dydis negali nepriklausyti ar menkai priklausyti nuo sumokėtų socialinio draudimo įmokų. Taigi teisinio reguliavimo koregavimas, kuriuo mažinamos senatvės pensijos dėl to, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.) ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad nėra užtikrinamas lėšų, būtinų senatvės pensijoms mokėti, sukauptas, reiškia ir tai, kad tokiu teisiniu reguliavimu tam tikru mastu yra ribojama asmens, kuriam senatvės pensija buvo paskirta ir mokama, nuosavybės teisė.

Taigi įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina senatvės pensijoms mokėti, mažindamas senatvės pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigojusi tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl senatvės pensijos sumažinimo.

Šios nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir praradimų, atsiradusių dėl invalidumo pensijos sumažinimo, kompensavimui.

8.16. Minėta, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos. Vienos iš tokių pensijų šiuo metu yra valstybinės pensijos. Minėta ir tai, kad kai Konstitucijai neprieštaraujančiu įstatymu nustatyta pensija yra paskirta ir mokama, ši asmens įgyta teisė ir teisėtas lūkestis yra sietini ir su šio asmens nuosavybės teisių apsauga; konstitucinė nuosavybės teisių apsauga – tai iš Konstitucijos bei Konstitucijai neprieštaraujančių įstatymų kylančios teisės reikalauti, kad būtų įvykdyti turtinio pobūdžio įsipareigojimai asmeniui, apsauga; teisė reikalauti mokėti Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turtiniai aspektai. Minėta ir tai, kad jeigu pertvarkant pensijų sistemą iš esmės būtų pakeistas Konstitucijos 52 straipsnyje

tiesiogiai nenurodytų pensijų teisinis reguliavimas, įstatymų leidėjas privalėtų asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, nustatyti teisingą patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą.

Šio sprendimo kontekste pažymėtina, kad teisinio reguliavimo koregavimas dideliu mastu mažinant valstybines pensijas dėl to, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.) ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad nėra užtikrinamas lėšų, būtinų valstybinėms pensijoms mokėti, sukauptas, yra esminis šių pensijų teisinio reguliavimo pakeitimas. Taigi įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina valstybinėms pensijoms mokėti, dideliu mastu mažindamas valstybines pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigojusi tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl valstybinės pensijos sumažinimo.

Šio sprendimo kontekste pažymėtina, kad, kaip minėta, valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos ir nuo kitų valstybinio socialinio draudimo pensijų; šie ypatumai suponuoja tai, kad valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjas gali mažinti šias pensijas didesniu mastu nei senatvės ar invalidumo pensijas. Šio sprendimo kontekste konstatuotina, jog šie ypatumai suponuoja ir tai, kad praradimai, atsiradę dėl valstybinių pensijų mažinimo, gali būti kompensuojami mažesniu mastu nei praradimai, atsiradę dėl senatvės ar invalidumo pensijų mažinimo.

9. Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra pažymėjęs: ir Vyriausybė, pagal Konstituciją turinti įgaliojimus vykdyti valstybės biudžetą, ir Seimas, pagal Konstituciją valstybės biudžetą tvirtinantis įstatymu, negali nereaguoti į tokį esminį valstybės ekonominės ir finansinės būklės pakitimą, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis; tokiais atvejais valstybės funkcijoms vykdyti ir viešiesiems interesams tenkinti dėl objektyvių priežasčių gali pritrūkti lėšų; esant tokioms aplinkybėms gali būti keičiamas atitinkamas teisinis reguliavimas; savaime suprantama, kad valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai gali būti nesurenkamos valstybės biudžeto (ir savivaldybių biudžetų) įstatyme numatytos pajamos, taigi negaunamos ir reikiamos lėšos atitinkamoms valstybės biudžeto (ir savivaldybių biudžetų) įstatyme numatytoms reikmėms finansuoti; tokiais (bet, žinoma, ne tik tokiais) atvejais valstybės biudžetas gali būti keičiamas nepasibaigus biudžetiniams metams; tokia galimybė yra *expressis verbis* numatyta Konstitucijos 132 straipsnio 2 dalyje; keičiant valstybės biudžetą (ir savivaldybių biudžetus) gali

būti mažinamos išlaidos (asignavimai) (2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimai, 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas).

10. Minėta, kad laikinai mažinti iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų valstybės institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimus, asmenų pensijas galima tik esant tokiai itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, kai *inter alia* pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų. Toks atlyginimų ir pensijų mažinimas turi būti grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį. Taigi tik kai yra oficialiai konstatuota, kad valstybėje susiklostė itin sunki netrumpalaikė ekonominė, finansinė padėtis, dėl kurios valstybė nebegali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų, įstatymų leidėjas gali laikinai mažinti minėtų asmenų atlyginimus, pensijas.

Konstitucinis Teismas, atskleisdamas konstitucinę valstybės biudžeto sampratą, yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją biudžetiniai metai sutampa su kalendoriniais metais; Seimas privalo valstybės biudžetą tvirtinti būtent biudžetiniams metams, o ne kokiam nors kitam laikotarpiui; kiekvienais biudžetiniais metais Seimas privalo suformuoti valstybės biudžetą kitiems biudžetiniams metams, atsižvelgdamas į esamą socialinę ir ekonominę padėtį, į visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes, į turimus arba galimus gauti finansinius išteklius bei valstybės įsipareigojimus, į kitus svarbius veiksnius; priimdamas valstybės biudžeto įstatymą, Seimas privalo paisyti Konstitucijoje įtvirtinto teisingos ir darnios visuomenės siekio (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas).

Šiame kontekste pažymėtina, jog konstitucinė valstybės biudžeto samprata, *inter alia* konstitucinis biudžetinių metų institutas, suponuoja tai, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, arba lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas turi būti koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus ir pensijas, mažinti atlyginimus ir pensijas galima ne ilgiau kaip vieniems biudžetiniams metams. Iš konstitucinio biudžetinių metų instituto įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant bei tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų ir todėl kitiems biudžetiniams metams turi būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų mokami sumažinti atlyginimai, pensijos.

III

1. Minėta, kad Konstitucinis Teismas negali aiškinti to, ko jis toje konstitucinės justicijos byloje, kurioje buvo priimtas prašomas išaiškinti nutarimas, netyrė. Minėta ir tai, kad prašymo išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimą, kitą baigiamąjį aktą nagrinėjimas nesuponuoja naujos konstitucinės justicijos bylos.

1.1. Pareiškėjas – Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei, gaivalinei nelaimei ir kt.) „pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir mažinant paskirtas bei mokamas pensijas tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“, reiškia, kad pensijų mažinimas turi būti proporcingai derinamas su kitomis priemonėmis (mokesčių lengvatų taikymu, esamų darbo vietų išsaugojimu ir naujų kūrimu, investicijų į darbo vietas pritraukimu, darbo užmokesčio fondo nemažinimu ir kt.), kad nepažeistų gyvybiškai svarbių visuomenės interesų, apsaugotų kitas konstitucines vertybes.

Taigi pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar minėta Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata reiškia ir tai, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei, įvykus gaivalinei nelaimei ir kt.) pensijų mažinimas turi būti proporcingai derinamas su kitomis priemonėmis (mokesčių lengvatų taikymu, esamų darbo vietų išsaugojimu ir naujų kūrimu, investicijų į darbo vietas pritraukimu, darbo užmokesčio fondo nemažinimu ir kt.).

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 3 d. nutarime netyrė klausimų, susijusių su proporcingu pensijų mažinimo derinimu su mokesčių lengvatų taikymu, esamų darbo vietų išsaugojimu ir naujų kūrimu, investicijų į darbo vietas pritraukimu, darbo užmokesčio fondo nemažinimu ar kitomis priemonėmis. Pabrėžtina, kad šiame nutarime apskritai nėra aptariamas pensijų mažinimo derinimo su kokiomis nors kitomis priemonėmis klausimas.

Atsižvelgdamas į išdėstytus argumentus, Konstitucinis Teismas neteiks išaiškinimo dėl šios pareiškėjo – Seimo prašymo dalies.

1.2. Pareiškėjas – Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata „net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų sumažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą“ reiškia, kad pensijų mažinimas atskiroms asmenų grupėms negali būti skirtingas, pensijų mažinimas turi būti proporcingas mokesčių dydžiams, darbo užmokesčio mažinimui ir negali būti taikomos vieną ar kitą visuomenės grupę diskriminuojančios priemonės.

Taigi pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar minėta Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata reiškia ir tai, kad:

- pensijų mažinimas atskiroms asmenų grupėms negali būti skirtingas;
- pensijų mažinimas turi būti proporcingas mokesčių dydžiams, darbo užmokesčio mažinimui;
- mažinant pensijas negali būti taikomos vieną ar kitą visuomenės grupę diskriminuojančios priemonės.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 3 d. nutarime netyrė klausimų, susijusių su pensijų mažinimo proporcingumu mokesčių dydžiams ar darbo užmokesčio mažinimui.

Taigi Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata „net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų sumažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą“ gali būti aiškinama tik tuo aspektu, ar ji reiškia, kad pensijų mažinimas atskiroms asmenų grupėms negali būti skirtingas ir negali būti taikomos vieną ar kitą visuomenės grupę diskriminuojančios priemonės.

1.3. Pareiškėjas – Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 5.2 punkto nuostata „lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas“ reiškia, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei, įvykus gaivalinei nelaimėi ir kt.) negalima toms pačioms socialinėms grupėms mažinant jų atlyginimus ar pensijas (pvz., dirbantiems ir nedirbantiems pensininkams) taikyti skirtingų dydžių koeficientų.

Pareiškėjas – Seimas taip pat *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 10 punkto nuostata „konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai)“ reiškia, kad negalima nei normaliomis, nei iš esmės pablogėjusios valstybės ekonominės ir finansinės būklės sąlygomis mažinant atlyginimus ir pensijas tos pačios socialinės grupės asmenims taikyti skirtingų dydžių koeficientų.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimuose netyrė klausimų, susijusių su atlyginimų mažinimu.

Taigi Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 5.2 punkto nuostata „lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas“ gali būti aiškinama tik tuo aspektu, ar ji reiškia, kad, valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei, įvykus gaivalinei nelaimėi ir kt.), negalima toms pačioms socialinėms grupėms mažinant jų pensijas (pvz., dirbantiems ir nedirbantiems pensininkams) taikyti skirtingų dydžių koeficientų, o Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 10 punkto nuostata „konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai)“ gali būti aiškinama tik tuo aspektu, ar ji reiškia, kad negalima nei normaliomis, nei iš esmės pablogėjusios valstybės ekonominės ir finansinės būklės sąlygomis mažinant pensijas tos pačios socialinės grupės asmenims taikyti skirtingų dydžių koeficientų.

1.4. Pareiškėjas – Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 4 punkto nuostatos „Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams: teisėkūros subjektai teisės aktus gali leisti tik neviršydami savo įgaliojimų; teisės aktuose nustatyti reikalavimai turi būti grindžiami bendro pobūdžio nuostatomis (teisės normomis ir principais), kurias įmanoma taikyti visiems numatytiems atitinkamų teisinių santykių subjektams; diferencijuotas teisinis reguliavimas turi būti grindžiamas tik atitinkamais teisės aktais reguliuojamų visuomeninių santykių subjektų padėties objektyviais skirtumais; kad teisinių santykių subjektai galėtų žinoti, ko iš jų reikalauja teisė, teisės normos turi būti nustatomos iš anksto, teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami, jie turi būti vieši ir prieinami; įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius; kad teisinių santykių subjektai galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus, teisinis reguliavimas turi būti santykinai stabilus; teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*); teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės

aktų galiojimas atgal neleidžiamas (*lex retro non agit*), nebent teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (*lex benignior retro agit*); teisės pažeidimai, už kuriuos teisės aktuose yra nustatyta atsakomybė, turi būti aiškiai apibrėžti; nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui; teisiškai reguliuojant visuomeninius santykius privalu paisyti prigimtinio teisingumo reikalavimų, apimančių *inter alia* būtinumą užtikrinti asmenų lygybę įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms ar pareigūnams; leidžiant teisės aktus turi būti paisoma teisėkūros procedūrinių reikalavimų, taip pat ir tų, kuriuos yra nusistatęs pats teisėkūros subjektas; ir kt.“ reiškia, kad šių reikalavimų privaloma paisyti visais atvejais, ar, priešingai, įvairūs reikalavimai gali būti taikomi įvairiai, t. y. vienaip – valstybėje esant normaliai situacijai ir kitaip – kai iš esmės pablogėja valstybės ekonominė ir finansinė būklė.

Taigi pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar minėtos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 4 punkto nuostatos reiškia ir tai, kad konstitucinio teisinės valstybės principo reikalavimų privaloma paisyti ir tada, kai iš esmės pablogėja valstybės ekonominė ir finansinė būklė.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarime nebuvo tiriami klausimai, susiję su sunkia valstybės ekonomine, finansine padėtimi.

Atsižvelgdamas į išdėstytus argumentus, Konstitucinis Teismas neteiks išaiškinimo dėl šios pareiškėjo – Seimo prašymo dalies.

1.5. Pareiškėjas – Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ reiškia, kad tai turi būti patvirtinta Vyriausybės nutarimu, remiantis valstybės ekonomiais ir finansiniais rodikliais, ir ar tokie ekonominiai ir finansiniai rodikliai turi būti patvirtinami kasmet tol, kol ši padėtis tęsiasi.

Taigi pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar minėta Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata reiškia ir tai, kad:

– itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susiklostymas valstybėje turi būti patvirtintas Vyriausybės nutarimu;

– itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susiklostymas valstybėje turi būti patvirtintas remiantis valstybės ekonomiais ir finansiniais rodikliais, kurie turi būti tvirtinami kasmet tol, kol ši padėtis tęsiasi.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 22 d. nutarime netyrė klausimų, susijusių su tokiais Vyriausybės įgaliojimais ar pareigomis.

Taigi Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ gali būti aiškinama tik tuo aspektu, ar ji reiškia, kad itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susiklostymas valstybėje turi būti patvirtintas remiantis valstybės ekonomiais ir finansiniais rodikliais, kurie turi būti tvirtinami kasmet tol, kol ši padėtis tęsiasi.

1.6. Pareiškėjas – Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata, kad dėl ypatingų aplinkybių valstybėje pritrūkus lėšų „įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“, turi būti taikoma paisant proporcingumo principo reikalavimų, kartu tai derinant ir su proporcingu pensijų ir kitų socialinių išmokų mažinimu, nes nuo darbo užmokesčio dydžio priklauso ir įmokų į Valstybinio socialinio draudimo fondą dydis, ar tokio derinimo galima nepaisyti.

Taigi pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar minėta Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata reiškia ir tai, kad dėl ypatingų aplinkybių valstybėje pritrūkus lėšų:

- mažinant atlyginimus turi būti laikomasi proporcingumo principo reikalavimų;
- atlyginimų mažinimas turi būti derinamas su proporcingu pensijų ir kitų socialinių išmokų mažinimu, nes nuo darbo užmokesčio dydžio priklauso ir įmokų į Valstybinio socialinio draudimo fondą dydis.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 22 d. nutarime netyrė klausimų, susijusių su atlyginimų mažinimo derinimu su proporcingu pensijų ir kitų socialinių išmokų mažinimu.

Taigi Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata, kad dėl ypatingų aplinkybių valstybėje pritrūkus lėšų „įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant

užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“ gali būti aiškinama tik tuo aspektu, ar ji reiškia, kad dėl ypatingų aplinkybių valstybėje pritrūkus lėšų mažinant atlyginimus turi būti laikomasi proporcingumo principo reikalavimų.

1.7. Pareiškėjas – Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8 punkto:

1) nuostata „bet koks valstybės socialinės politikos koregavimas, socialinių garantijų sistemos ar atskirų socialinių garantijų struktūros pertvarkymas turi būti konstituciškai pagrįstas; jeigu pertvarkant socialinių garantijų sistemą ar atskirų socialinių garantijų struktūrą yra sumažinama socialinių garantijų apimtis, juo labiau jeigu tam tikrų socialinių garantijų nebelieka, turi būti nustatytas teisingas patirtų praradimų kompensavimo asmenims, kuriems tos socialinės garantijos buvo pagrįstai nustatytos, mechanizmas“ reiškia, kad toks patirtų praradimų kompensavimo mechanizmas turi būti nustatomas esant normalioms ekonominėms sąlygoms, o jei toks valstybės socialinės politikos koregavimas, socialinių garantijų sistemos ar atskirų socialinių garantijų struktūros pertvarkymas atliekamas krizės laikotarpiu, ar jis nėra lydimas kokio nors tuo metu taikomo ar vėlesnio (veiksiančio tik po krizės) kompensavimo; ar ši nuostata reiškia, kad konstitucinė doktrina, kaip turi būti elgiamasi su pensijomis, kai pensijų sistema yra pertvarkoma ne krizės metu, nėra identiška konstitucinei doktrinai, nustatančiai įstatymų leidėjo ir kitų teisės subjektų elgesį pertvarkant pensijų sistemą, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis;

2) nuostata „jeigu tos garantijos turi kompensuoti praradimus, kuriuos asmuo gali patirti dėl savo veiklos (*inter alia* dėl tarnybos valstybei), turi būti numatytas ir laikotarpis, kurio pakaktų, kad tie asmenys (dirbantys atitinkamą darbą ar atliekantys atitinkamą tarnybą, pagal ankstesnę teisinį reguliavimą turintys teisę į atitinkamas socialines garantijas) galėtų pasirengti atitinkamiems pakeitimams“ reiškia, kad tiek normaliomis aplinkybėmis, tiek tada, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, įstatymų leidėjas privalo nustatyti pakankamą laikotarpį, kad asmenys galėtų prisitaikyti prie numatomų pakeitimų;

3) nuostata „Lietuvos valstybės socialinė orientacija apskritai įpareigoja valstybę paisyti socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų realumo imperatyvo, taigi įpareigoja vienąkart nustatytas (ir taikomas) socialines (materialines) garantijas atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija pasikeičia taip, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios (kartu darant išlygą dėl proporcingo ir laikino išmokų sumažinimo, kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai)“ reiškia, kad net ir tuo atveju, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė,

įvyksta gaivalinė nelaimė ir kt.) ir dėl to proporcingai ir laikinai mažinamos išmokos, turi būti žiūrima, kad jos apskritai netaptų nominalios.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 22 d. nutarime nekalbama apie sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį.

Atsižvelgdamas į išdėstytus argumentus, Konstitucinis Teismas neteiks išaiškinimo dėl šios pareiškėjo – Seimo prašymo dalies.

1.8. Pareiškėjas – Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8.6 punkto nuostata, kad teisingumas „gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas)“, reiškia, kad kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, priimant sprendimus mažinti atlyginimus, pensijas, išmokas turi būti išvengiama atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos, ir ar šiuo tikslu tiesioginių ar netiesioginių mokesčių naštos didinimo ar mažinimo, darbui ir kapitalui tenkančios mokesčių naštos teisingesnio paskirstymo, atlyginimų ir pensijų bei kitų socialinių išmokų didinimo ir mažinimo klausimai turi būti sprendžiami kompleksiskai, atsižvelgiant į konstitucinius teisingumo, solidarumo ir proporcingumo reikalavimus.

Taigi pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti, ar minėta Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8.6 punkto nuostata reiškia ir tai, kad dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai:

– priimant sprendimus mažinti atlyginimus, pensijas ir kitas socialines išmokas turi būti išvengiama atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos;

– šiuo tikslu tiesioginių ar netiesioginių mokesčių naštos didinimo ar mažinimo, darbui ir kapitalui tenkančios mokesčių naštos teisingesnio paskirstymo, atlyginimų ir pensijų bei kitų socialinių išmokų didinimo ir mažinimo klausimai turi būti sprendžiami kompleksiskai, atsižvelgiant į konstitucinius teisingumo, solidarumo ir proporcingumo reikalavimus.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2008 m. gruodžio 24 d. nutarime netyrė klausimų, susijusių su atlyginimų ir kitų socialinių išmokų, išskyrus pensijas, mažinimu. Konstitucinis Teismas šiame nutarime taip pat netyrė klausimų, susijusių su tiesioginių ar netiesioginių mokesčių naštos didinimu ar mažinimu, darbui ir kapitalui tenkančios mokesčių naštos paskirstymu, atlyginimų ir pensijų bei kitų socialinių išmokų didinimo ar mažinimo kompleksiskumu.

Taigi Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8.6 punkto nuostata, kad teisingumas „gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas)“, gali būti aiškinama tik tuo aspektu, ar ji reiškia, kad dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai priimant sprendimus mažinti pensijas turi būti išvengiama atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos.

2. Pažymėtina, kad kai kurios pareiškėjo – Seimo prašomos išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimų nuostatos ar pareiškėjo keliami klausimai yra susiję ir aiškintini kartu.

2.1. Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.2 punkto nuostata „Galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija ar jos dalis“ dirbantiems pensininkams taikoma tik normaliomis ekonominėmis sąlygomis, ar šios nuostatos turi būti paisoma ir tada, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė, įvyksta gaivalinė nelaimė ir kt.), taip pat ar Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 5 punkto nuostata „pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu; galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis“ taikoma tik tada, kai valstybėje yra normali padėtis, ar ir tais atvejais, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis.

Taigi cituotas Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. ir 2007 m. spalio 22 d. nutarimų nuostatas pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti iš esmės tuo pačiu aspektu – ar šios nuostatos reiškia, kad toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis, pagal Konstituciją negali būti nustatytas ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis. Todėl minėtos Konstitucinio Teismo nutarimų nuostatos aiškintinos kartu.

2.2. Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.3 punkto nuostata „Įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas“ taikoma visada, ar šios nuostatos galima nepaisyti, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė, įvyksta gaivalinė nelaimė ir kt.), taip pat ar Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 2 punkto nuostata „tai, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti reikšmės jo paties valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžiui; asmuo, kuris įmokomis daugiau nei kiti prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti apčiuopiamą naudą“ turi būti taikoma tik tada, kai valstybėje yra normali padėtis, ar šios nuostatos turi būti paisoma ir tada, kai valstybėje dėl iš esmės pablogėjusios ekonominės ir finansinės būklės ar kitų ypatingų situacijų tenka laikinai ir proporcingai mažinti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydį.

Taigi cituotas Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. ir 2007 m. spalio 22 d. nutarimų nuostatas pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti iš esmės tuo pačiu aspektu – ar šios nuostatos reiškia, kad ir tada, kai valstybėje dėl iš esmės pablogėjusios ekonominės ir finansinės būklės ar kitų ypatingų situacijų tenka laikinai ir proporcingai mažinti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžius, juos nustatant atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines prielaidas šias pensijas mokėti, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo. Todėl minėtos Konstitucinio Teismo nutarimų nuostatos aiškintinos kartu.

2.3. Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar:

– Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.3 punkto nuostatos „Asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį ši teisė turi būti saugoma ir ginama. Pažymėtina, kad teisė į senatvės pensiją su teise į nuosavybę yra siejama ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje (*Cour eur. D. H., arrêt Wessels-Bergervoet c. Pays-Bas d. 4 juin 2002*)“ taikomos tik normaliomis ekonominėmis sąlygomis ir įtvirtina pensijos, kaip teisės į nuosavybę, gynimo mechanizmą, ar tokio pat traktavimo privaloma laikytis ir tada, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė, įvyksta gaivalinė nelaimė ir kt.) ir nusprendžiama pensijas mažinti nenustačius jokie tokio mažinimo kompensavimo mechanizmai;

– Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 3.3 punkto nuostatos, kad pertvarkant pensinio aprūpinimo sistemą „<...> kiekvienu atveju privalu paisyti Konstitucijos. Pensijų sistema gali būti pertvarkoma tik įstatymu, tik laiduojant

Konstitucijoje numatytas senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat paisant valstybės priimtų Konstitucijai neprieštaraujančių įsipareigojimų mokėti atitinkamas pinigines išmokas asmenims, atitinkantiems įstatymo nustatytus reikalavimus. Jeigu pertvarkant pensijų sistemą neliktų įstatymais nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, įstatymų leidėjas privalėtų asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, nustatyti teisingą susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą“ suponuoja pareigą įstatymų leidėjui kompensavimo mechanizmus taikyti pasibaigus valstybėje susidariusiai ypatingai situacijai (ekonomikos krizei, gaivalinei nelaimei ir kt.), ar ir šiai situacijai esant;

– Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punkto nuostatos „<...> teisė reikalauti mokėti pagal Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turiniai aspektai (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai). Nurodyta aplinkybė kaip tik ir lemia šios įgytos teisės gynybos remiantis Konstitucijos 23 straipsniu specifika. Ši specifika *inter alia* reiškia, kad, iškilus įgytos teisės gynybos pagal Konstitucijos 23 straipsnį klausimui, pirmiausia reikia nustatyti, ar reikalavimas mokėti pensiją yra grindžiamas Konstitucijos 52 straipsniu ir (ar) kitomis Konstitucijos nuostatomis (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas)“ reiškia, kad net ir tada, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, turi būti paisoma įgytos teisės gynybos pagal Konstitucijos 23 straipsnį principo ir ieškoma kompensavimo mechanizmo šiam principui įgyvendinti.

Taigi cituotos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimų nuostatos yra susijusios, jas pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti dviem aspektais, t. y. ar šios nuostatos:

– reiškia, kad net ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, turi būti paisoma įgytos teisės gynybos pagal Konstitucijos 23 straipsnį principo ir taikomas tam tikras susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmas;

– suponuoja įstatymų leidėjo pareigą kompensavimo mechanizmus taikyti pasibaigus valstybėje susidariusiai ypatingai situacijai (ekonomikos krizei, gaivalinei nelaimei ir kt.), ar ir šiai situacijai esant.

Todėl minėtos Konstitucinio Teismo nutarimų nuostatos aiškintinos kartu.

2.4. Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata „net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų sumažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą“ reiškia, kad pensijų mažinimas atskiroms asmenų grupėms negali būti skirtingas ir negali būti taikomos vieną ar kitą visuomenės grupę diskriminuojančios priemonės; taip pat ar Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punkto nuostata „Pažymėtina, kad net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimai)“ reiškia, kad kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, negalima pensijų mažinti kompleksiskai neįvertinus visų asmens ir visuomenės interesų, netaikant jiems teisingumo, protingumo, proporcingumo ir teisinio aiškumo principų.

Taigi cituotos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. ir 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimų nuostatos yra iš esmės tapačios, jas pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti dviem aspektais, t. y. ar šios nuostatos reiškia, kad kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis:

– pensijų mažinimas atskiroms asmenų grupėms negali būti skirtingas ir negali būti taikomos vieną ar kitą visuomenės grupę diskriminuojančios priemonės;

– negalima pensijų mažinti kompleksiskai neįvertinus visų asmens ir visuomenės interesų, netaikant teisingumo, protingumo, proporcingumo ir teisinio aiškumo principų.

Todėl minėtos Konstitucinio Teismo nutarimų nuostatos aiškintinos kartu.

2.5. Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 5.2 punkto nuostata „lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas“ reiškia, kad, valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei, įvykus gaivalinei nelaimei ir kt.), negalima toms pačioms socialinėms grupėms mažinant jų pensijas (pvz., dirbantiems ir nedirbantiems pensininkams) taikyti skirtingų dydžių koeficientų, taip pat ar Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 10 punkto nuostata „konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų

kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai)“ reikia, kad negalima nei normaliomis, nei iš esmės pablogėjusios valstybės ekonominės ir finansinės būklės sąlygomis mažinant pensijas tos pačios socialinės grupės asmenims taikyti skirtingų dydžių koeficientų.

Taigi cituotas Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. ir 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimų nuostatas pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti iš esmės tuo pačiu aspektu – ar šios nuostatos reiškia, kad lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai mažinant pensijas tos pačios socialinės grupės asmenims būtų taikomi skirtingų dydžių koeficientai. Todėl minėtos Konstitucinio Teismo nutarimų nuostatos aiškintinos kartu.

2.6. Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 3 punkto nuostata „teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstyti <...> visuomenės nariams, tačiau taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinu“ turi būti taikoma tik tada, kai valstybėje yra normali padėtis, ar šių nuostatų turi būti paisoma ir tada, kai valstybėje dėl iš esmės pablogėjusios ekonominės ir finansinės būklės ar kitų ypatingų situacijų tenka laikinai ir proporcingai mažinti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydį, taip pat ar to paties punkto nuostata „teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstyti – žinoma, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, – visuomenės nariams“ reiškia, kad konstitucinių solidarumo, socialinės darnos ir teisingumo imperatyvų privaloma laikytis atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstant visiems visuomenės nariams ne tik normaliomis sąlygomis, bet ir tada, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis.

Taigi pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti tą pačią Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimo nuostatą – „teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstyti – žinoma, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, – visuomenės nariams, tačiau taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinu“.

Šią nuostatą prašoma išaiškinti dviem aspektais, t. y. ar ji reiškia, kad:

– ir tada, kai valstybėje dėl iš esmės pablogėjusios ekonominės ir finansinės būklės ar kitų ypatingų situacijų tenka laikinai ir proporcingai mažinti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydį, teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta visuomenės nariams paskirstyti taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinas;

– ir tada, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstant visiems visuomenės nariams privaloma laikytis konstitucinių solidarumo, socialinės darnos ir teisingumo imperatyvų.

Todėl minėti pareiškėjo keliami klausimai aiškintini kartu.

2.7. Seimas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata, kad dėl ypatingų aplinkybių valstybėje pritrūkus lėšų „įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“, turi būti taikoma paisant proporcingumo principo reikalavimų, taip pat ar to paties punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ reiškia, kad tokiomis ypatingomis aplinkybėmis atlyginimų mažinimas turi būti atliekamas laikantis proporcingumo reikalavimo, t. y. įvairiems asmenims atlyginimai mažinami vienodai proporcingai, ar tam tikroms asmenų grupėms gali būti nustatomos skirtingos proporcijos.

Taigi cituotas Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo nuostatas pareiškėjas – Seimas prašo išaiškinti iš esmės tuo pačiu aspektu – ar šios nuostatos reiškia, kad, dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, mažinant atlyginimus įvairiems asmenims turi būti laikomasi proporcingumo principo reikalavimų. Todėl minėtos Konstitucinio Teismo nutarimo nuostatos aiškintinos kartu.

3. Šio sprendimo kontekste pažymėtina ir tai, kad pareiškėjas prašo išaiškinti oficialias konstitucines doktrines nuostatas, susijusias su konstituciniais reikalavimais, kurių turi būti laikomasi dėl ekonomikos krizės valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai mažinant pensijas ir iš valstybės bei savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimus už darbą.

4. Taigi Konstitucinis Teismas aiškina, ar:

1) Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.2 punkto nuostata „Galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija ar jos dalis“, taip pat Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 5 punkto nuostata „pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu; galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis“ reiškia, kad toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis, pagal Konstituciją negali būti nustatytas ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis;

2) Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.3 punkto nuostata „Įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas“, taip pat Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 2 punkto nuostata „tai, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti reikšmės jo paties valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžiui; asmuo, kuris įmokomis daugiau nei kiti prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti apčiuopiamą naudą“ reiškia, kad ir tada, kai valstybėje dėl iš esmės pablogėjusios ekonominės ir finansinės būklės ar kitų ypatingų situacijų tenka laikinai ir proporcingai mažinti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžius, juos nustatant atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines prielaidas šias pensijas mokėti, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo;

3) Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.3 punkto nuostatos „Asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį ši teisė turi būti saugoma ir ginama. Pažymėtina, kad teisė į senatvės pensiją su teise į nuosavybę yra siejama ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje (*Cour eur. D. H., arrêt Wessels-Bergervoet c. Pays-Bas d. 4 juin*

2002)“, taip pat Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 3.3 punkto nuostatos, kad pertvarkant pensinio aprūpinimo sistemą „<...> kiekvienu atveju privalu paisyti Konstitucijos. Pensijų sistema gali būti pertvarkoma tik įstatymu, tik laiduojant Konstitucijoje numatytas senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat paisant valstybės prisiimtų Konstitucijai neprieštarujančių įsipareigojimų mokėti atitinkamas pinigines išmokas asmenims, atitinkantiems įstatymo nustatytus reikalavimus. Jeigu pertvarkant pensijų sistemą neliktų įstatymais nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, įstatymų leidėjas privalėtų asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, nustatyti teisingą susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą“, taip pat Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punkto nuostatos „<...> teisė reikalauti mokėti pagal Konstitucijoje ir jai neprieštarujančiuose įstatymuose nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turtiniai aspektai (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai). Nurodyta aplinkybė kaip tik ir lemia šios įgytos teisės gynybos remiantis Konstitucijos 23 straipsniu specifiką. Ši specifika *inter alia* reiškia, kad, iškilus įgytos teisės gynybos pagal Konstitucijos 23 straipsnį klausimui, pirmiausia reikia nustatyti, ar reikalavimas mokėti pensiją yra grindžiamas Konstitucijos 52 straipsniu ir (ar) kitomis Konstitucijos nuostatomis (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas)“:

– reiškia, kad net ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, turi būti paisoma įgytos teisės gynybos pagal Konstitucijos 23 straipsnį principo ir taikomas tam tikras susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmas;

– suponuoja įstatymų leidėjo pareigą kompensavimo mechanizmus taikyti pasibaigus valstybėje susidariusiai ypatingai situacijai (ekonomikos krizei ir kt.), ar ir šiai situacijai esant;

4) Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata „net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų sumažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą“, taip pat Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punkto nuostata „Pažymėtina, kad net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimai)“ reiškia, kad kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis:

– pensijų mažinimas atskiroms asmenų grupėms negali būti skirtingas ir negali būti taikomos vieną ar kitą visuomenės grupę diskriminuojančios priemonės;

– negalima pensijų mažinti kompleksiskai neįvertinus visų asmens ir visuomenės interesų, netaikant teisingumo, protingumo, proporcingumo ir teisinio aiškumo principų;

5) Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 3.2 punkto nuostata „neužtikrinus asmens teisėtą lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise“ taikoma visada, ar, kai valstybėje susidaro sunki ekonominė situacija, šios nuostatos galima nepaisyti;

6) Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 5.2 punkto nuostata „lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas“, taip pat Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 10 punkto nuostata „konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai)“ reiškia, kad lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, mažinant pensijas tos pačios socialinės grupės asmenims būtų taikomi skirtingų dydžių koeficientai;

7) Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 3 punkto nuostata „teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstyti – žinoma, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, – visuomenės nariams, tačiau taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinu“ reiškia, kad:

– ir tada, kai valstybėje dėl iš esmės pablogėjusios ekonominės ir finansinės būklės ar kitų ypatingų situacijų tenka laikinai ir proporcingai mažinti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydį, teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta visuomenės nariams paskirstyti taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinu;

– ir tada, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstant visiems visuomenės nariams privaloma laikytis konstitucinių solidarumo, socialinės darnos ir teisingumo imperatyvų;

8) Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 6 punkto nuostata „Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės socialinė orientacija apskritai įpareigoja valstybę paisyti pensijų (*inter alia* valstybinių) bei kitų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų, kurios, beje, kyla ne tik iš Konstitucijos 52 straipsnio, bet ir iš kai kurių kitų Konstitucijos nuostatų, kaip antai jos 30 straipsnio 2 dalies, 38, 39, 41, 48 straipsnių, 51 straipsnio 1 dalies, 146 straipsnių, realumo imperatyvo, taigi įpareigoja vienąkart nustatytas (ir taikomas) socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas, ypač jeigu jos yra siejamos su tam tikromis periodinėmis išmokomis (kaip antai pensijomis), atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija taip pasikeičia, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios (šiuo atveju taip pat turėtina omenyje šiame ir kituose Konstitucinio Teismo nutarimuose nurodyta išlyga dėl proporcingo ir laikino išmokų sumažinimo, kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai)“ reiškia, kad net ir tuo atveju, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (ekonomikos krizė ir kt.) ir dėl to proporcingai ir laikinai mažinamos išmokos, turi būti žiūrima, kad jos apskritai netaptų nominalios;

9) Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ reiškia, kad itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susiklostymas valstybėje turi būti patvirtintas remiantis valstybės ekonomiais ir finansiniais rodikliais, kurie turi būti tvirtinami kasmet tol, kol ši padėtis tęsiasi;

10) Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8.6 punkto nuostata, kad teisingumas „gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas)“, reiškia, kad dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai priimant sprendimus mažinti pensijas turi būti išvengiama atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos;

11) Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės

interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“, taip pat šio punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ reiškia, kad, dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, mažinant atlyginimus įvairiems asmenims turi būti laikomasi proporcingumo principo reikalavimų;

12) Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 10 punkto nuostatos „<...> įstatymų leidėjui dėl valstybėje susiklosčiusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties priimant sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą, turi būti įsitikinta, jog valstybės ekonominė, finansinė padėtis iš tiesų yra tokia sunki, kad tai suponuoja būtinybę mažinti minėtų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą. <...> toks atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas ir grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį“ reiškia, kad laikinas atlyginimų mažinimas turi būti biudžetiniais metais nuolat koreguojamas atsižvelgiant į valstybės pajamų į biudžetą surinkimo planą, ar jis turi būti koreguojamas per dvejų, trejų metų ar ilgesnį (kol valstybėje baigsis krizė) laikotarpį;

13) Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 10 punkto nuostata „pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų, ir tokia padėtis valstybėje nėra trumpalaikė“ apima vienus biudžetinius metus, ar ilgesnį laikotarpį.

IV

1. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.2 punkto nuostata „Galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija ar jos dalis“, taip pat Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 5 punkto nuostata „pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu; galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis“ reiškia, kad toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol

mokėta senatvės pensija arba jos dalis, pagal Konstituciją negali būti nustatytas ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis.

1.1. Minėta, jog iš Konstitucijos kylančio reikalavimo nenustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama pensija, *inter alia* senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu, turi būti paisoma ir valstybėje susidarius ypatingai situacijai (ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios gali būti mažinamos pensijos ir iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimas už darbą.

1.2. Minėta ir tai, kad net ir išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą, t. y. konstitucinį proporcingumo principą, kuris *inter alia* suponuoja, kad, valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį pensijų mažinimo mastą, kuriuo pensijos būtų mažinamos taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos pensijų tos pačios kategorijos pensininkams dydžių proporcijos.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip minėta, valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenims, kurie dirba tam tikrą darbą ar užsiima tam tikru verslu, paskirta ir mokama senatvės pensija būtent dėl to būtų sumažinta didesniu mastu nei tiems asmenims, kurie nedirba jokio darbo ir nesiverčia jokių verslu.

1.3. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.2 punkto nuostata „Galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija ar jos dalis“, taip pat Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 5 punkto nuostata „pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru

verslu; galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis“ *inter alia* reiškia, kad toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis, pagal Konstituciją negali būti nustatytas ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis; negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenims, kurie dirba tam tikrą darbą ar užsiima tam tikru verslu, paskirta ir mokama senatvės pensija būtent dėl to būtų sumažinta didesniu mastu nei tiems asmenims, kurie nedirba jokio darbo ir nesiverčia jokių verslu.

2. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.3 punkto nuostata „Įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas“, taip pat Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 2 punkto nuostata „tai, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti reikšmės jo paties valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžiui; asmuo, kuris įmokomis daugiau nei kiti prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti apčiuopiamą naudą“ reiškia, kad ir tada, kai valstybėje dėl iš esmės pablogėjusios ekonominės ir finansinės būklės ar kitų ypatingų situacijų tenka laikinai ir proporcingai mažinti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžius, juos nustatant atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines prielaidas mokėti šias pensijas, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo.

2.1. Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo nuostata, kurią prašo išaiškinti pareiškėjas, yra platesnio teksto, išdėstyto šio nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.3 punkte, dalis. Jame *inter alia* konstatuota: „Nagrinėjamos bylos kontekste pažymėtina, kad tuo atveju, kai lėšų, reikalingų senatvės pensijoms mokėti, surinkimas ir pačių pensijų mokėjimas yra grindžiamas socialiniu draudimu (socialinio draudimo įmokomis), žmogus pats tam tikru mastu dalyvauja sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas. Įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas.“

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo nuostata, kurią prašo išaiškinti pareiškėjas, yra platesnio teksto, išdėstyto šio nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 2 punkte, dalis. Jame *inter alia* konstatuota:

„<...> teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstyti (atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus) visuomenės nariams. Atitikties Konstitucijai atžvilgiu negali būti kvestionuojama tai, kad Lietuvoje yra pasirinkta tokia pensijų sistema, kurioje lėšos, surinktos iš privalomųjų valstybinio socialinio draudimo įmokų, yra pagrindinis pensijų sistemos finansavimo šaltinis (o valstybinio socialinio draudimo įmokų mokėjimas yra susietas su nustatytu minimaliu asmens gaunamų draudžiamųjų pajamų dydžiu). Kita vertus, pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas neturėtų tapti asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats neturėtų tapti socialiai remtinu; tai, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti reikšmės jo paties valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžiui; asmuo, kuris įmokomis daugiau nei kiti prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti apčiuopiamą naudą.“

2.2. Minėta, kad įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines prielaidas šias pensijas mokėti. Pabrėžtina, kad teisinis reguliavimas, kuriuo būtų nustatyti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos skyrimo pagrindai, kuriais būtų paneigiama asmens indėlio sudarant materialines prielaidas mokėti šią pensiją reikšmė arba neatsižvelgiama į asmens prisidėjimo prie šių prielaidų sudarymo mastą, prieštarautų Konstitucijai.

2.3. Minėta, kad valstybėje gali susidaryti tokia ypatinga situacija (ekonominė krizė ir kt.), kai neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina pensijoms mokėti. Tokiais išimtiniais atvejais pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir mažinant paskirtas ir mokamas pensijas tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija. Pabrėžtina, kad net ir tokiais išimtiniais atvejais paskirtos ir mokamos pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą, t. y. konstitucinį proporcingumo principą, kuris suponuoja, kad valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį pensijų mažinimo mastą, kuriuo pensijos būtų mažinamos taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos pensijų tos pačios kategorijos pensininkams dydžių proporcijos.

2.4. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.3 punkto nuostata „Įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant

materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas“, taip pat Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 2 punkto nuostata „tai, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti reikšmės jo paties valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžiui; asmuo, kuris įmokomis daugiau nei kiti prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti apčiuopiamą naudą“ *inter alia* reiškia, kad ir tada, kai dėl valstybėje susidariusios ypatingos situacijos (ekonomikos krizės ir kt.) tenka laikinai ir proporcingai mažinti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžius, juos nustatant atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos ir kiek laiko buvo mokamos sudarant prielaidas šias pensijas mokėti, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo.

3. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.3 punkto nuostatos „Asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį ši teisė turi būti saugoma ir ginama. Pažymėtina, kad teisė į senatvės pensiją su teise į nuosavybę yra siejama ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje (*Cour eur. D. H., arrêt Wessels-Bergervoet c. Pays-Bas d. 4 juin 2002*)“, taip pat ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 3.3 punkto nuostatos, kad pertvarkant pensinio aprūpinimo sistemą „<...> kiekvienu atveju privalu paisyti Konstitucijos. Pensijų sistema gali būti pertvarkoma tik įstatymu, tik laiduojant Konstitucijoje numatytas senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat paisant valstybės priimtų Konstitucijai neprieštaraujančių įsipareigojimų mokėti atitinkamas pinigines išmokas asmenims, atitinkantiems įstatymo nustatytus reikalavimus. Jeigu pertvarkant pensijų sistemą neliktų įstatymais nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, įstatymų leidėjas privalėtų asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, nustatyti teisingą susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą“, taip pat Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punkto nuostatos „<...> teisė reikalauti mokėti pagal Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turtiniai aspektai (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai). Nurodyta aplinkybė kaip tik ir lemia šios įgytos teisės gynybos remiantis Konstitucijos 23 straipsniu specifiką. Ši specifika *inter alia* reiškia, kad, iškilus įgytos teisės gynybos pagal Konstitucijos 23 straipsnį klausimui, pirmiausia reikia nustatyti, ar reikalavimas mokėti pensiją yra grindžiamas Konstitucijos 52 straipsniu ir (ar) kitomis Konstitucijos nuostatomis (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas)“:

– reiškia, kad net ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, turi būti paisoma įgytos teisės gynybos pagal Konstitucijos 23 straipsnį principo ir taikomas tam tikras susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmas;

– suponuoja įstatymų leidėjo pareigą kompensavimo mechanizmus taikyti pasibaigus valstybėje susidariusiai ypatingai situacijai (ekonomikos krizei ir kt.), ar ir šiai situacijai esant.

3.1. Šio sprendimo kontekste konstatuota, kad teisinio reguliavimo koregavimas mažinant senatvės pensijas dėl to, kad valstybėje susidariusi ypatinga situacija (kilusi ekonomikos krizė ir kt.) reiškia asmens konstitucinės socialinės garantijos – senatvės pensijos ribojimą. Minėta ir tai, kad asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę; ši teisė turi būti saugoma bei ginama ir pagal Konstitucijos 23 straipsnį; valstybei kyla pareiga pensinio aprūpinimo santykių srityje laikytis konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo principų: asmenys, kuriems Konstitucijos ar įstatymo nustatyta pensija buvo paskirta ir mokama, pagal Konstitucijos 23 straipsnį turi teisę reikalauti, kad jiems tokio dydžio išmokos, kurios buvo paskirtos ir mokamos, būtų mokamos ir toliau. Be to, kaip minėta, socialinio draudimo įmokų mokėjimas suponuoja asmens teisę gauti atitinkamo dydžio senatvės pensiją, ir tas dydis negali nepriklausyti ar menkai priklausyti nuo sumokėtų socialinio draudimo įmokų. Taigi teisinio reguliavimo koregavimas, kuriuo senatvės pensijos mažinamos dėl to, kad valstybėje susidariusi ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.) ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad nėra užtikrinamas lėšų, būtinų senatvės pensijoms mokėti, sukauptas, reiškia ir tai, kad tokiu teisiniu reguliavimu tam tikru mastu yra ribojama asmens, kuriam senatvės pensija buvo paskirta ir mokama, nuosavybės teisė.

Taigi įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina senatvės pensijoms mokėti, mažindamas senatvės pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigojusi tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl senatvės pensijos sumažinimo.

Šios nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir praradimų, atsiradusių dėl invalidumo pensijos sumažinimo, kompensavimui.

3.2. Šio sprendimo kontekste konstatuota, kad jeigu pertvarkant pensijų sistemą iš esmės būtų pakeistas Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų teisinis reguliavimas, įstatymų leidėjas privalėtų asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, nustatyti teisingą patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą. Minėta ir tai, kad teisinio reguliavimo

koregavimas dideliu mastu mažinant valstybines pensijas dėl to, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.) ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad nėra užtikrinamas lėšų, būtinų valstybinėms pensijoms mokėti, sukauptas, yra esminis šių pensijų teisinio reguliavimo pakeitimas. Taigi įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina valstybinėms pensijoms mokėti, dideliu mastu mažindamas valstybines pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigotų tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl valstybinės pensijos sumažinimo.

Valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos ir nuo kitų valstybinio socialinio draudimo pensijų; šie ypatumai suponuoja tai, kad valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjas gali mažinti šias pensijas didesniu mastu nei senatvės ar invalidumo pensijas. Konstatuota, jog šie ypatumai suponuoja ir tai, kad praradimai, atsiradę dėl valstybinių pensijų mažinimo, gali būti kompensuojami mažesniu mastu nei praradimai, atsiradę dėl senatvės ar invalidumo pensijų mažinimo.

3.3. Minėta ir tai, kad sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija, *inter alia* yra ekonomikos krizė, tačiau ši doktrininė nuostata negali būti interpretuojama kaip reiškianti, esą valstybė, įstatymų leidėjui sumažinus paskirtas ir mokamas pensijas, per ekonomikos krizę yra atleidžiama nuo pareigos ieškoti būdų sukaupti lėšas, kurios reikalingos pensijoms mokėti. Priešingai, jeigu dar iki ekonomikos krizės pabaigos atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki pensijų sumažinimo buvusio dydžio pensijoms mokėti, teisinis reguliavimas, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, turi būti panaikintas.

3.4. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.3 punkto nuostatos „Asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį ši teisė turi būti saugoma ir ginama. Pažymėtina, kad teisė į senatvės pensiją su teise į nuosavybę yra siejama ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje (*Cour eur. D. H., arrêt Wessels-Bergervoet c. Pays-Bas d. 4 juin 2002*)“, taip pat ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 3.3 punkto nuostatos, kad pertvarkant pensinio aprūpinimo sistemą „<...> kiekvienu atveju privalu paisyti Konstitucijos. Pensijų sistema gali būti pertvarkoma tik įstatymu, tik laiduojant Konstitucijoje numatytas senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat paisant valstybės prisiimtų Konstitucijai neprieštaraujančių įsipareigojimų mokėti

atitinkamas pinigines išmokas asmenims, atitinkantiems įstatymo nustatytus reikalavimus. Jeigu pertvarkant pensijų sistemą neliktų įstatymais nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, įstatymų leidėjas privalėtų asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, nustatyti teisingą susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą“, taip pat Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamąsios dalies II skyriaus 4 punkto nuostatos „<...> teisė reikalauti mokėti pagal Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turtiniai aspektai (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai). Nurodyta aplinkybė kaip tik ir lemia šios įgytos teisės gynbos remiantis Konstitucijos 23 straipsniu specifika. Ši specifika *inter alia* reiškia, kad, iškilus įgytos teisės gynbos pagal Konstitucijos 23 straipsnį klausimui, pirmiausia reikia nustatyti, ar reikalavimas mokėti pensiją yra grindžiamas Konstitucijos 52 straipsniu ir (ar) kitomis Konstitucijos nuostatomis (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas)“ *inter alia* reiškia, kad:

- net ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, turi būti paisoma įgytos teisės gynbos pagal Konstitucijos 23 straipsnį principo;

- įstatymų leidėjas turi pareigą numatyti susidariusių praradimų kompensavimo asmenims, kuriems senatvės ar invalidumo pensija buvo paskirta ir mokama, mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigotų tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl senatvės ar invalidumo pensijos sumažinimo;

- įstatymų leidėjas turi pareigą numatyti susidariusių praradimų kompensavimo asmenims, kuriems valstybinė pensija buvo paskirta ir mokama, mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigotų tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl valstybinės pensijos sumažinimo dideliu mastu;

- praradimai, atsiradę dėl valstybinių pensijų mažinimo, gali būti kompensuojami mažesniu mastu nei praradimai, atsiradę dėl senatvės ar invalidumo pensijų mažinimo;

- jeigu dar iki ekonomikos krizės pabaigos atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki pensijų sumažinimo buvusio dydžio pensijoms mokėti, teisinis reguliavimas, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, turi būti panaikintas.

4. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamąsios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata „net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų sumažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą“, taip pat

Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punkto nuostata „Pažymėtina, kad net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimai)“ reiškia, kad kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis:

- pensijų mažinimas negali būti skirtingas atskiroms asmenų grupėms ir negali būti taikomas vieną ar kitą visuomenės grupę diskriminuojančios priemonės;

- negalima pensijų mažinti kompleksiskai neįvertinus visų asmens ir visuomenės interesų, netaikant teisingumo, protingumo, proporcingumo ir teisinio aiškumo principų.

4.1. Kaip minėta, valstybėje gali susidaryti tokia ypatinga situacija (ekonomikos krizė ir kt.), kai objektyviai trūksta lėšų, būtinų pensijoms mokėti. Tokiais išimtiniais atvejais pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir paskirtas bei mokamas pensijas mažinant tokiu mastu, koku būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija. Net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą, t. y. toks pensijų sumažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą.

4.2. Šiame sprendime konstatuota, kad paskirtų ir mokamų pensijų mažinimas turi atitikti ir konstitucinį proporcingumo principą, kaip vieną iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, kuris, kaip minėta, reiškia, kad:

- įstatyme numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir šios priemonės neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti;

- valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį paskirtų ir mokamų pensijų mažinimo mastą, kuriuo pensijos būtų mažinamos taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos pensijų tos pačios kategorijos pensininkams dydžių proporcijos; konstituciniai teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo ir proporcingumo principai nereiškia, kad negali būti nustatyta tokia pensijų dydžio riba, žemiau kurios net ir esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje nustatytos pensijos būtų nemažinamos; nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį pensija būtų sumažinta iki tokio dydžio, jog nebebūtų užtikrinti minimalūs

pensiją gaunančio asmens socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos; pensija, kuri užtikrina tik pensiją gaunančio asmens minimalius socialiai priimtinus poreikius, minimalias žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, apskritai negali būti mažinama.

4.3. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata „net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų sumažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą“, taip pat Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punkto nuostata „Pažymėtina, kad net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimai)“ *inter alia* reiškia, jog valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą, kaip vieną iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, kuris suponuoja, kad:

- paskirtų ir mokamų pensijų mažinimas turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, jis turi būti būtinas minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti;

- įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį paskirtų ir mokamų pensijų mažinimo mastą, kuriuo pensijos būtų mažinamos taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos pensijų tos pačios kategorijos pensininkams dydžių proporcijos;

- gali būti nustatyta tokia pensijų dydžio riba, žemiau kurios net ir esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje nustatytos pensijos būtų nemažinamos; nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį pensija būtų sumažinta iki tokio dydžio, kad nebebūtų užtikrinti minimalūs pensiją gaunančio asmens socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos; pensija, kuri užtikrina tik pensiją gaunančio asmens minimalius socialiai priimtinus poreikius, minimalias žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, apskritai negali būti mažinama.

5. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 3.2 punkto nuostata „neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas

valstybe ir teise“ taikoma visada, ar šios nuostatos galima nepaisyti, kai valstybėje susidaro sunki ekonominė situacija.

5.1. Šiame sprendime konstatuota, kad iš konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principų kylančių reikalavimų turi būti paisoma ir valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, arba lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus ir pensijas.

5.2. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 3.2 punkto nuostata „neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise“ *inter alia* reiškia, kad iš teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principų kylančių reikalavimų turi būti paisoma ir valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, arba lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus ir pensijas.

6. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 5.2 punkto nuostata „lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas“, taip pat Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 10 punkto nuostata „konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai)“ reiškia, kad lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu, dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei

padėčiai, mažinant pensijas tos pačios socialinės grupės asmenims būtų taikomi skirtingų dydžių koeficientai.

6.1. Minėta, kad senatvės ir invalidumo pensijos yra Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos pensijų rūšys. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad lėšų, reikalingų senatvės, invalidumo ir kitoms valstybinio socialinio draudimo pensijoms mokėti, surinkimas ir šių pensijų skyrimas yra grindžiamas socialiniu draudimu.

Minėta ir tai, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos. Pažymėta, kad pensijų, kurių skyrimas nėra grindžiamas socialiniu draudimu, prigimtis ir pobūdis skiriasi nuo socialiniu draudimu grindžiamų pensijų prigimties ir pobūdžio, kaip antai: valstybinės pensijos yra mokamos iš valstybės biudžeto; jos skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiesiems asmenims; šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, dėl kurių priklauso skirti valstybinę pensiją); valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas; įstatymu gali būti nustatytas maksimalus tokių pensijų dydis, taip pat gali būti įtvirtinti įvairūs tokios pensijos maksimalaus dydžio nustatymo būdai; įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali nustatyti ir tam tikrus atvejus, kai valstybinė pensija asmeniui yra neskiriama (esant įstatyme numatytais aplinkybėmis); įstatymu, paisant Konstitucijos, galima nustatyti ir atvejus, kai paskirtoji valstybinė pensija nebemokama.

Minėta ir tai, kad valstybinių pensijų, kurios savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo senatvės pensijų, taip pat ir nuo invalidumo pensijų, ypatumai suponuoja, kad valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjas gali koreguoti tokių skirtingos prigimties pensijų teisinį reguliavimą mažindamas šias pensijas didesniu mastu nei senatvės ar invalidumo pensijas. Tačiau tai darant neturi būti pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos valstybinių pensijų dydžių proporcijos.

6.2. Šiame sprendime konstatuota, kad iš Konstitucijos kylančio reikalavimo nenustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu, turi būti paisoma ir valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios gali būti mažinamos pensijos; valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei

laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenims, kurie dirba tam tikrą darbą ar užsiima tam tikru verslu, paskirta ir mokama senatvės ar invalidumo pensija būtent dėl to būtų sumažinta didesniu mastu nei tiems asmenims, kurie nedirba jokio darbo ir nesiverčia jokių verslu.

6.3. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 5.2 punkto nuostata „lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas“, taip pat Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 10 punkto nuostata „konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai)“ *inter alia* reiškia, kad valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškylus būtinybei laikinai mažinti pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes:

- įstatymų leidėjas gali koreguoti valstybinių pensijų, kurios savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo senatvės pensijų, taip pat ir nuo invalidumo pensijų, teisinį reguliavimą mažindamas šias pensijas didesniu mastu nei senatvės ar invalidumo pensijas; tai darant neturi būti pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos valstybinių pensijų dydžių proporcijos;

- negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenims, kurie dirba tam tikrą darbą ar užsiima tam tikru verslu, paskirta ir mokama senatvės ar invalidumo pensija būtent dėl to būtų sumažinta didesniu mastu nei tiems asmenims, kurie nedirba jokio darbo ir nesiverčia jokių verslu.

7. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 3 punkto nuostata „teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią naštą paskirstyti – žinoma, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, – visuomenės nariams, tačiau taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinu“ reiškia, kad:

– ir tada, kai valstybėje dėl iš esmės pablogėjusios ekonominės ir finansinės būklės ar kitų ypatingų situacijų tenka laikinai ir proporcingai mažinti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydį, teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta visuomenės nariams paskirstyti taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinas;

– ir tada, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstant visiems visuomenės nariams, privaloma laikytis konstitucinių solidarumo, socialinės darnos ir teisingumo imperatyvų.

7.1. Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimo nuostata, kurią prašo išaiškinti pareiškėjas, yra platesnio teksto, išdėstyto šio nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 3 punkte, dalis. Jame *inter alia* konstatuota:

„<...> įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas valstybei įgyvendinti jos konstitucinę priedermę laiduoti piliečiams teisę į socialinę apsaugą, užtikrintų lėšų, būtinų pensijoms bei socialinei paramai, sukaupimą ir šių pensijų mokėjimą bei socialinės paramos teikimą. Kita vertus, valstybės prisiimtų įsipareigojimų našta tenka visai visuomenei (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas), todėl tas teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstyti – žinoma, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, – visuomenės nariams, tačiau taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinu.“

7.2. Minėta, kad valstybinio socialinio draudimo modelis yra grindžiamas visuotinumui ir solidarumui principais; visuotinumui principas reiškia, kad valstybinio socialinio draudimo įmokas privalo mokėti visi dirbantys asmenys (išskyrus tam tikras išimtis), iš savo veiklos gaunantys draudžiamųjų pajamų, o solidarumui principas – kad dirbantys (aktyvią ekonominę veiklą vykdantys) ir draudžiamųjų pajamų gaunantys asmenys prisideda prie socialinio draudimo lėšų kaupimo, šitaip sudarydami prielaidas mokėti išmokas tiems asmenims, kuriems įstatyme numatytos išmokos turi būti mokamos dėl to, kad jie yra sulaukę senatvės pensijos amžiaus, jiems yra pripažintas invalidumas arba yra kitų įstatyme numatytų priežasčių (*inter alia* tada, kai tie visuomenės nariai dėl įstatyme numatytų objektyvių priežasčių negali pasirūpinti savimi – dirbti ir užsidirbti ir jiems tuo metu yra reikalinga socialinė parama).

7.3. Taip pat minėta, kad lėšomis, kurios yra surenkamos iš einamuoju laikotarpiu dirbančių asmenų privalomųjų valstybinio socialinio draudimo įmokų, yra finansuojamos ne jas mokančių

asmenų būsimosios senatvės pensijos, bet pensijų išmokos tuo metu senatvės pensiją gaunantiems asmenims. Tai, kad Lietuvoje yra pasirinkta tokia pensijų sistema, kad lėšos, surinktos iš privalomųjų valstybinio socialinio draudimo įmokų, yra pagrindinis pensijų sistemos finansavimo šaltinis, atitikties Konstitucijai atžvilgiu negali būti kvestionuojama.

7.4. Minėta ir tai, kad valstybė turi konstitucinę priedermę laiduoti piliečiams teisę į socialinę apsaugą, užtikrinti lėšų, būtinų pensijoms bei socialinei paramai, sukaupimą ir šių pensijų mokėjimą bei socialinės paramos teikimą. Pažymėtina, kad reikalavimas šią valstybei tenkančią naštą paskirstyti visuomenės nariams, *inter alia* taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinas, kyla iš konstitucinio solidarumo principo, konstitucinių socialinės darnos ir teisingumo imperatyvų.

Šiame sprendime konstatuota, kad minėtų iš konstitucinių teisingumo, socialinio solidarumo principų kylančių reikalavimų, kitų konstitucinių imperatyvų turi būti paisoma ir valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, arba lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus ir pensijas.

7.5. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 3 punkto nuostata „teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią naštą paskirstyti – žinoma, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, – visuomenės nariams, tačiau taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinu“ *inter alia* reiškia, kad ir tada, kai valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis (kyla ekonominė krizė ir kt.):

- teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią naštą visuomenės nariams paskirstyti taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinas;

- atitinkamą valstybei tenkančią naštą paskirstant visiems visuomenės nariams privaloma laikytis konstitucinių solidarumo, socialinės darnos ir teisingumo imperatyvų.

8. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 6 punkto nuostata „Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos

valstybės socialinė orientacija apskritai įpareigoja valstybę paisyti pensijų (*inter alia* valstybinių) bei kitų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų, kurios, beje, kyla ne tik iš Konstitucijos 52 straipsnio, bet ir iš kai kurių kitų Konstitucijos nuostatų, kaip antai jos 30 straipsnio 2 dalies, 38, 39, 41, 48 straipsnių, 51 straipsnio 1 dalies, 146 straipsnių, realumo imperatyvo, taigi įpareigoja vienąkart nustatytas (ir taikomas) socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas, ypač jeigu jos yra siejamos su tam tikromis periodinėmis išmokomis (kaip antai pensijomis), atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija taip pasikeičia, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios (šiuo atveju taip pat turėtina omenyje šiame ir kituose Konstitucinio Teismo nutarimuose nurodyta išlyga dėl proporcingo ir laikino išmokų sumažinimo, kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai)⁶⁶ reiškia, kad net ir tuo atveju, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė ir kt.) ir dėl to proporcingai ir laikinai mažinamos išmokos, turi būti žiūrima, kad jos apskritai netaptų nominalios.

8.1. Šis pareiškėjo prašymas traktuotinas kaip prašymas išaiškinti, ar net ir tuo atveju, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė ir kt.) ir dėl to proporcingai ir laikinai mažinamos pensijos, turi būti žiūrima, kad jos apskritai netaptų nominalios.

8.2. Minėtoje oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatoje nustatyta įstatymų leidėjo pareiga vienąkart nustatytas (ir taikomas) socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas, ypač jeigu jos yra siejamos su tam tikromis periodinėmis išmokomis (kaip antai pensijomis), atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija taip pasikeičia, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios. Pabrėžtina, kad šioje nuostatoje *expressis verbis* numatyta išlyga – kai pensijos bei kitos socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos yra proporcingai ir laikinai sumažinamos, jeigu tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip minėta, konstituciniai teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo ir proporcingumo principai nereiškia, kad negali būti nustatyta tokia pensijų dydžio riba, žemiau kurios net ir esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje nustatytos pensijos būtų nemažinamos; nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, jog pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį pensija būtų sumažinta iki tokio dydžio, kad nebebūtų užtikrinti minimalūs pensiją gaunančio asmens socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos; pensija, kuri užtikrina tik minimalius pensiją gaunančio asmens socialiai priimtinius poreikius, minimalias žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, apskritai negali būti mažinama.

8.3. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 6 punkto nuostata

„Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės socialinė orientacija apskritai įpareigoja valstybę paisyti pensijų (*inter alia* valstybinių) bei kitų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų, kurios, beje, kyla ne tik iš Konstitucijos 52 straipsnio, bet ir iš kai kurių kitų Konstitucijos nuostatų, kaip antai jos 30 straipsnio 2 dalies, 38, 39, 41, 48 straipsnių, 51 straipsnio 1 dalies, 146 straipsnių, realumo imperatyvo, taigi įpareigoja vienąkart nustatytas (ir taikomas) socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas, ypač jeigu jos yra siejamos su tam tikromis periodinėmis išmokomis (kaip antai pensijomis), atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija taip pasikeičia, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios (šiuo atveju taip pat turėtina omenyje šiame ir kituose Konstitucinio Teismo nutarimuose nurodyta išlyga dėl proporcingo ir laikino išmokų sumažinimo, kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai)“ *inter alia* reiškia, jog pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį pensija būtų sumažinta iki tokio dydžio, kad nebebūtų užtikrinti minimalūs pensiją gaunančio asmens socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos; pensija, kuri užtikrina tik minimalius pensiją gaunančio asmens socialiai priimtinius poreikius, minimalias žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, apskritai negali būti mažinama.

9. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ reiškia, kad itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susiklostymas valstybėje turi būti patvirtintas remiantis valstybės ekonomikos ir finansų rodikliais, kurie turi būti tvirtinami kasmet tol, kol ši padėtis tęsiasi.

9.1. Minėta, kad iš konstitucinio biudžetinių metų instituto įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant bei tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų ir todėl kitiems biudžetiniams metams turi būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų mokami sumažinti atlyginimai, pensijos.

9.2. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ *inter alia* reiškia, kad iš konstitucinio biudžetinių metų instituto įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant bei tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės

biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti priimtų įsipareigojimų ir todėl kitiems biudžetiniams metams turi būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų mokami sumažinti atlyginimai, pensijos.

10. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8.6 punkto nuostata, kad teisingumas „gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas)“, reiškia, kad dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai priimant sprendimus mažinti pensijas turi būti išvengiama atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos.

10.1. Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo nuostata, kurią prašo išaiškinti pareiškėjas, yra platesnio teksto, išdėstyto šio nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8.6 punkte, dalis. Jame *inter alia* konstatuota:

„<...> konstitucinis teisinės valstybės principas neatsiejamas nuo teisingumo principo, ir atvirkščiai. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad teisingumas yra vienas pagrindinių teisės, kaip socialinių santykių reguliavimo priemonės, tikslų. Jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų. Jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas).“

10.2. Minėta, kad iš konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo principų kylančių reikalavimų turi būti paisoma ir valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, arba lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus ir pensijas.

10.3. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8.6 punkto nuostata, kad teisingumas „gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas)“ *inter alia* reiškia, kad kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, priimant sprendimus mažinti pensijas turi būti

laikomasi iš konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo principų kylančių reikalavimų vengti atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos.

11. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“, taip pat šio punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ reiškia, kad dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai mažinant atlyginimus įvairiems asmenims turi būti laikomasi proporcingumo principo reikalavimų.

11.1. Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo nuostata, kurią prašo išaiškinti pareiškėjas, yra platesnio teksto, išdėstyto šio nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkte, dalis. Jame *inter alia* konstatuota:

„Kita vertus, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, valstybės funkcijoms vykdyti ir viešiesiems interesams tenkinti, taigi ir teismų materialiniams bei finansiniams poreikiams užtikrinti, dėl objektyvių priežasčių gali pritrūkti lėšų. Esant tokioms aplinkybėms įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Tačiau ir tokiais atvejais įstatymų leidėjas turi išlaikyti pusiausvyrą tarp asmenų, kuriems nustatomas mažiau palankus teisinis reguliavimas, teisių bei teisėtų interesų ir visuomenės bei valstybės interesų, t. y. paisyti proporcingumo principo reikalavimų. Be to, esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai paprastai turėtų būti peržiūrimas ir mažinamas visų valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų biudžetinis finansavimas, taip pat įvairių iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų sričių finansavimas.“

11.2. Šiame sprendime konstatuota, kad atlyginimų mažinimas turi atitikti ir konstitucinį proporcingumo principą, kaip vieną iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, kuris, kaip minėta, reiškia, kad:

– įstatyme numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus; šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti;

– valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimus siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimo mažinimo mastą, kuriuo visoms iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) kategorijoms atlyginimai būtų mažinami taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos atlyginimų skirtingoms iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) kategorijoms dydžių proporcijos; konstituciniai teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo ir proporcingumo principai nereiškia, kad negali būti nustatyta tokia iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūno ir valstybės tarnautojo (kito darbuotojo, kuriam už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimo dydžio riba, žemiau kurios net ir esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnams ir valstybės tarnautojams (kitiems darbuotojams, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) nustatytas atlyginimas būtų nemažinamas; nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūno ir valstybės tarnautojo (kito darbuotojo, kuriam už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimas būtų sumažintas iki tokio dydžio, kad nebebūtų užtikrinti jo minimalūs socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos.

11.3. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“, taip pat šio punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ *inter alia* reiškia, jog atlyginimų mažinimas turi

atitikti ir konstitucinį proporcingumo principą, kaip vieną iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, kuris suponuoja, kad:

– atlyginimų mažinimas turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, jis turi būti būtinas minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti;

– valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimus siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimo mažinimo mastą, kuriuo visoms iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) kategorijoms atlyginimai būtų mažinami taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos atlyginimų skirtingoms iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) kategorijoms dydžių proporcijos;

– gali būti nustatyta tokia iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūno ir valstybės tarnautojo (kito darbuotojo, kuriam už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimo dydžio riba, žemiau kurios net ir esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnams ir valstybės tarnautojams (kitiems darbuotojams, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) nustatytas atlyginimas būtų nemažinamas; nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūno ir valstybės tarnautojo (kito darbuotojo, kuriam už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimas būtų sumažintas iki tokio dydžio, kad nebebūtų užtikrinti jo minimalūs socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos.

12. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 10 punkto nuostatos „<...> įstatymų leidėjui dėl valstybėje susiklosčiusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties priimant sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą, turi būti įsitikinta, jog valstybės ekonominė, finansinė

padėtis iš tiesų yra tokia sunki, kad tai suponuoja būtinybę mažinti minėtų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą. <...> toks atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas ir grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį“ reiškia, kad laikinas atlyginimų mažinimas turi būti biudžetiniais metais nuolat koreguojamas atsižvelgiant į valstybės pajamų į biudžetą surinkimo planą, ar jis turi būti koreguojamas per dvejų, trejų metų ar ilgesnį (kol valstybėje baigsis krizė) laikotarpį.

12.1. Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimo nuostatos, kurias pareiškėjas prašo išaiškinti, yra platesnio teksto, išdėstyto šio sprendimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 10 punkte, dalis. Jame *inter alia* konstatuota:

„<...> įstatymų leidėjui dėl valstybėje susiklosčiusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties priimant sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą, turi būti įsitikinta, jog valstybės ekonominė, finansinė padėtis iš tiesų yra tokia sunki, kad tai suponuoja būtinybę mažinti minėtų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą. Taip pat pažymėtina, kad toks atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas ir grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį, kaip antai pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali vykdyti savo prisiimtų įsipareigojimų, ir tokia padėtis valstybėje nėra trumpalaikė.“

12.2. Minėta, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata – atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas – suponuoja, kad tokiais atvejais, kai iš esmės pablogėja valstybės ekonominė ir finansinė būklė ir įstatymų leidėjas nusprendžia pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį yra nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, t. y. priima sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimą už darbą, sumažinti atlyginimai gali būti mokami tik laikinai, t. y. tol, kol valstybėje yra susidariusi atitinkama ypatinga situacija. Nebelikus itin sunkios ekonominės, finansinės padėties turi būti vėl taikomi iki šios padėties susidarymo valstybėje buvę nustatyti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimų dydžiai.

12.3. Minėta ir tai, kad doktrininė nuostata, jog atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas, negali būti interpretuojama kaip reiškianti, kad valstybė, įstatymų leidėjui sumažinus iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimus, per ekonomikos krizę yra atleidžiama nuo pareigos ieškoti būdų užtikrinti lėšų,

reikalingų tokio dydžio atlyginimams, kokie buvo iki jų sumažinimo, mokėti, sukauptą. Priešingai, jeigu dar iki ekonomikos krizės pabaigos atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki atlyginimų sumažinimo buvusio dydžio atlyginimams mokėti, teisinis reguliavimas, pagal kurį buvo sumažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimai, turi būti panaikintas.

12.4. Kaip minėta, tik kai yra oficialiai konstatuota, kad valstybėje susiklostė itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, dėl kurios valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų, įstatymų leidėjas gali laikinai mažinti iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų valstybės institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimus. Šis konstatavimas turi būti grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis apie tokios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties valstybėje susidarymą. Konstitucinis biudžetinių metų institutas suponuoja tai, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, sukauptas ir dėl to teisinis reguliavimas turi būti koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus, mažinti atlyginimus galima ne ilgiau kaip vieniems biudžetiniams metams. Iš konstitucinio biudžetinių metų instituto įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant bei tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų ir todėl kitiems biudžetiniams metams turi būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų mokami sumažinti atlyginimai.

12.5. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 10 punkto nuostatos „<...> įstatymų leidėjui dėl valstybėje susiklosčiusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties priimant sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą, turi būti įsitikinta, jog valstybės ekonominė, finansinė padėtis iš tiesų yra tokia sunki, kad tai suponuoja būtinybę mažinti minėtų pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą. <...> toks atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas ir grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį“ *inter alia* reiškia, kad:

– tik kai yra oficialiai konstatuota, kad valstybėje susiklostė itin sunki netrumpalaikė ekonominė, finansinė padėtis, dėl kurios valstybė nebegali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų, įstatymų leidėjas gali laikinai mažinti iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimus;

– gali būti nustatytas tik toks teisinis reguliavimas, pagal kurį sumažinti atlyginimai būtų mokami tik laikinai, t. y. tol, kol valstybėje yra susidariusi atitinkama ypatinga situacija, *inter alia* kai dėl ekonomikos krizės negalima surinkti biudžeto lėšų, reikalingų atlyginimams mokėti;

– konstitucinis biudžetinių metų institutas suponuoja tai, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas turi būti koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus, atlyginimus mažinti galima ne ilgiau kaip vieniems biudžetiniams metams; iš konstitucinio biudžetinių metų instituto įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant bei tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų ir todėl kitiems biudžetiniams metams turi būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų mokami sumažinti atlyginimai;

– nebelikus itin sunkios ekonominės, finansinės padėties turi būti vėl taikomi iki šios padėties susidarymo valstybėje buvę nustatyti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimų dydžiai;

– jeigu dar iki ekonomikos krizės pabaigos atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki atlyginimų sumažinimo buvusio dydžio atlyginimams mokėti, teisinis reguliavimas, pagal kurį buvo sumažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimai, turi būti panaikintas.

13. Pareiškėjas *inter alia* prašo išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 10 punkto nuostata „pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali vykdyti savo prisiimtų įsipareigojimų, ir tokia padėtis valstybėje nėra trumpalaikė“ apima vienus biudžetinius metus, ar ilgesnį laikotarpį.

13.1. Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimo nuostatos, kurias prašo išaiškinti pareiškėjas, yra platesnio teksto, išdėstyto šio sprendimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 10 punkte, dalis. Jame *inter alia* konstatuota:

„<...> įstatymų leidėjui dėl valstybėje susiklosčiusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties priimant sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą, turi būti įsitikinta, jog valstybės ekonominė, finansinė padėtis iš tiesų yra tokia sunki, kad tai suponuoja būtinybę mažinti minėtų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą. Taip pat pažymėtina, kad toks atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas ir grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį, kaip antai pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali vykdyti savo prisiimtų įsipareigojimų, ir tokia padėtis valstybėje nėra trumpalaikė.“

13.2. Minėta oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata, kad valstybėje susiklosčiusi itin sunki ekonominė, finansinė padėtis valstybėje nėra trumpalaikė, suponuoja tai, kad tokia padėtis gali trukti tiek vienus biudžetinius metus, tiek ilgesnį laikotarpį.

13.3. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 10 punkto nuostata „pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali vykdyti savo prisiimtų įsipareigojimų, ir tokia padėtis valstybėje nėra trumpalaikė“ *inter alia* reiškia, jog valstybėje susiklosčiusi itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, dėl kurios pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų, ir kuri nelaikytina trumpalaikė, gali trukti tiek vienus biudžetinius metus, tiek ilgesnį laikotarpį.

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 102 straipsniu, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1, 61 straipsniais, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

nusprendžia:

1. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo (Žin., 2002, Nr. 113-5057) motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.2 punkto nuostata „Galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija ar jos dalis“, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo (Žin., 2007, Nr. 110-4511) motyvuojamosios dalies III skyriaus 5 punkto nuostata „pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas

sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu; galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis“ *inter alia* reiškia, kad toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis, pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją negali būti nustatytas ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis; negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenims, kurie dirba tam tikrą darbą ar užsiima tam tikru verslu, paskirta ir mokama senatvės pensija būtent dėl to būtų sumažinta didesniu mastu nei tiems asmenims, kurie nedirba jokio darbo ir nesiverčia jokių verslu.

2. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo (Žin., 2002, Nr. 113-5057) motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.3 punkto nuostata „Įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas“, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo (Žin., 2007, Nr. 110-4511) motyvuojamosios dalies III skyriaus 2 punkto nuostata „tai, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti reikšmės jo paties valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžiui; asmuo, kuris įmokomis daugiau nei kiti prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo, turi turėti apčiuopiamą naudą“ *inter alia* reiškia, kad ir tada, kai dėl valstybėje susidariusios ypatingos situacijos (ekonomikos krizės ir kt.) tenka laikinai ir proporcingai mažinti valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžius, juos nustatant atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos ir kiek laiko buvo mokamos sudarant prielaidas šias pensijas mokėti, kaip asmuo, būdamas darbingas ir ekonomiškai aktyvus, prisidėjo prie valstybinio socialinio draudimo lėšų kaupimo.

3. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimo (Žin., 2002, Nr. 113-5057) motyvuojamosios dalies II skyriaus 2.3 punkto nuostatos „Asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį ši teisė turi būti saugoma ir ginama. Pažymėtina, kad teisė į senatvės pensiją su teise į nuosavybę yra siejama ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje (*Cour eur. D. H., arrêt Wessels-Bergervoet c. Pays-Bas d. 4 juin 2002*)“, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo (Žin., 2003, Nr. 115-5221) motyvuojamosios dalies II skyriaus 3.3 punkto nuostatos, kad pertvarkant pensinio aprūpinimo sistemą „<...> kiekvienu atveju privalu paisyti Konstitucijos. Pensijų sistema gali būti pertvarkoma tik įstatymu,

tik laiduojant Konstitucijoje numatytas senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat paisant valstybės priimtų Konstitucijai neprieštaraujančių įsipareigojimų mokėti atitinkamas pinigines išmokas asmenims, atitinkantiems įstatymo nustatytus reikalavimus. Jeigu pertvarkant pensijų sistemą neliktų įstatymais nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, įstatymų leidėjas privalėtų asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, nustatyti teisingą susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą“, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo (Žin., 2008, Nr. 150-6106) motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punkto nuostatos „<...> teisė reikalauti mokėti pagal Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turtiniai aspektai (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai). Nurodyta aplinkybė kaip tik ir lemia šios įgytos teisės gynybos remiantis Konstitucijos 23 straipsniu specifiką. Ši specifika *inter alia* reiškia, kad, iškilus įgytos teisės gynybos pagal Konstitucijos 23 straipsnį klausimui, pirmiausia reikia nustatyti, ar reikalavimas mokėti pensiją yra grindžiamas Konstitucijos 52 straipsniu ir (ar) kitomis Konstitucijos nuostatomis (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas)“ *inter alia* reiškia, kad:

- net ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, turi būti paisoma įgytos teisės gynybos pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnį principo;

- įstatymų leidėjas turi pareigą numatyti susidariusių praradimų kompensavimo asmenims, kuriems senatvės ar invalidumo pensija buvo paskirta ir mokama, mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigotų tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl senatvės ar invalidumo pensijos sumažinimo;

- įstatymų leidėjas turi pareigą numatyti susidariusių praradimų kompensavimo asmenims, kuriems valstybinė pensija buvo paskirta ir mokama, mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigotų tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl valstybinės pensijos sumažinimo dideliu mastu;

- praradimai, atsiradę dėl valstybinių pensijų mažinimo, gali būti kompensuojami mažesniu mastu nei praradimai, atsiradę dėl senatvės ar invalidumo pensijų mažinimo;

- jeigu dar iki ekonomikos krizės pabaigos atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki pensijų sumažinimo buvusio dydžio pensijoms mokėti, teisinis reguliavimas, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, turi būti panaikintas.

4. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo (Žin., 2003, Nr. 115-5221) motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata „net ir

tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų sumažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą“, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo (Žin., 2008, Nr. 150-6106) motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punkto nuostata „Pažymėtina, kad net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimai)“ *inter alia* reiškia, jog valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą kaip vieną iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, kuris suponuoja, kad:

– paskirtų ir mokamų pensijų mažinimas turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, jis turi būti būtinas minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti;

– įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį paskirtų ir mokamų pensijų mažinimo mastą, kuriuo pensijos būtų mažinamos taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos pensijų tos pačios kategorijos pensininkams dydžių proporcijos;

– gali būti nustatyta tokia pensijų dydžio riba, žemiau kurios net ir esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje nustatytos pensijos būtų nemažinamos; nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, kad pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį pensija būtų sumažinta iki tokio dydžio, kad nebebūtų užtikrinti minimalūs pensiją gaunančio asmens socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos; pensija, kuri užtikrina tik minimalius pensiją gaunančio asmens socialiai priimtinius poreikius, minimalias žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, apskritai negali būti mažinama.

5. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo (Žin., 2003, Nr. 115-5221) motyvuojamosios dalies II skyriaus 3.2 punkto nuostata „neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise“ *inter alia* reiškia, kad iš teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principų kylančių reikalavimų turi būti paisoma ir valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams

už darbą mokėti, arba lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus ir pensijas.

6. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo (Žin., 2003, Nr. 115-5221) motyvuojamosios dalies II skyriaus 5.2 punkto nuostata „lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas“, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo (Žin., 2008, Nr. 150-6106) motyvuojamosios dalies II skyriaus 10 punkto nuostata „konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai)“ *inter alia* reiškia, kad valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes:

– įstatymų leidėjas gali koreguoti valstybinių pensijų, kurios savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo senatvės pensijų, taip pat ir nuo invalidumo pensijų, teisinį reguliavimą mažindamas šias pensijas didesniu mastu nei senatvės ar invalidumo pensijas; tai darant neturi būti pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos valstybinių pensijų dydžių proporcijos;

– negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenims, kurie dirba tam tikrą darbą ar užsiima tam tikru verslu, paskirta ir mokama senatvės ar invalidumo pensija būtų dėl to sumažinta didesniu mastu nei tiems asmenims, kurie nedirba jokio darbo ir nesiverčia jokių verslu.

7. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimo (Žin., 2007, Nr. 102-4171) motyvuojamosios dalies III skyriaus 3 punkto nuostata „teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstyti – žinoma, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, – visuomenės nariams, tačiau taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinu“ *inter alia* reiškia, kad ir tada, kai valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis (kyla ekonomikos krizė ir kt.):

– teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta visuomenės nariams paskirstyti taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinas;

– atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstant visiems visuomenės nariams privaloma laikytis konstitucinių solidarumo, socialinės darnos ir teisingumo imperatyvų.

8. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo (Žin., 2007, Nr. 110-4511) motyvuojamosios dalies III skyriaus 6 punkto nuostata „Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės socialinė orientacija apskritai įpareigoja valstybę paisyti pensijų (*inter alia* valstybinių) bei kitų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų, kurios, beje, kyla ne tik iš Konstitucijos 52 straipsnio, bet ir iš kai kurių kitų Konstitucijos nuostatų, kaip antai jos 30 straipsnio 2 dalies, 38, 39, 41, 48 straipsnių, 51 straipsnio 1 dalies, 146 straipsnių, realumo imperatyvo, taigi įpareigoja vienąkart nustatytas (ir taikomas) socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas, ypač jeigu jos yra siejamos su tam tikromis periodinėmis išmokomis (kaip antai pensijomis), atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija taip pasikeičia, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios (šiuo atveju taip pat turėtina omenyje šiame ir kituose Konstitucinio Teismo nutarimuose nurodyta išlyga dėl proporcingo ir laikino išmokų sumažinimo, kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai)“ *inter alia* reiškia, jog pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį pensija būtų sumažinta iki tokio dydžio, kad nebebūtų užtikrinti minimalūs pensiją gaunančio asmens socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos; pensija, kuri užtikrina tik minimalius pensiją gaunančio asmens socialiai priimtinus poreikius, minimalias žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, apskritai negali būti mažinama.

9. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo (Žin., 2007, Nr. 110-4511) motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ *inter alia* reiškia, kad iš konstitucinio biudžetinių metų instituto įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant bei tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų ir todėl kitiems biudžetiniams metams turi būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų mokami sumažinti atlyginimai, pensijos.

10. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo (Žin., 2008, Nr. 150-6106) motyvuojamosios dalies II skyriaus 8.6 punkto nuostata, kad teisingumas „gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas)“, *inter alia* reiškia, kad kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, priimant sprendimus mažinti pensijas turi būti laikomasi iš konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo principų kylančių reikalavimų vengti atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos.

11. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo (Žin., 2007, Nr. 110-4511) motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“, taip pat šio punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ *inter alia* reiškia, jog atlyginimų mažinimas turi atitikti ir konstitucinį proporcingumo principą, kaip vieną iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, kuris suponuoja, kad:

- atlyginimų mažinimas turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, jis turi būti būtinas minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti;

- valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimus siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimo mažinimo mastą, kuriuo visoms iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) kategorijoms atlyginimai būtų mažinami taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos atlyginimų skirtingoms iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų

institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) kategorijoms dydžių proporcijos;

– gali būti nustatyta tokia iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūno ir valstybės tarnautojo (kito darbuotojo, kuriam už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimo dydžio riba, žemiau kurios net ir esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnams ir valstybės tarnautojams (kitiems darbuotojams, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) nustatytas atlyginimas būtų nemažinamas; nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, kad pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūno ir valstybės tarnautojo (kito darbuotojo, kuriam už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimas būtų sumažintas iki tokio dydžio, kad nebebūtų užtikrinti jo minimalūs socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos.

12. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimo (Žin., 2009, Nr. 6-170) motyvuojamosios dalies IV skyriaus 10 punkto nuostatos „<...> įstatymų leidėjui dėl valstybėje susiklosčiusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties priimant sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą, turi būti įsitikinta, jog valstybės ekonominė, finansinė padėtis iš tiesų yra tokia sunki, kad tai suponuoja būtinybę mažinti minėtų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą. <...> toks atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas ir grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį“ *inter alia* reiškia, kad:

– tik kai yra oficialiai konstatuota, kad valstybėje susiklostė itin sunki netrumpalaikė ekonominė, finansinė padėtis, dėl kurios valstybė nebegali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų, įstatymų leidėjas gali laikinai mažinti iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimus;

– gali būti nustatytas tik toks teisinis reguliavimas, pagal kurį sumažinti atlyginimai būtų mokami tik laikinai, t. y. tol, kol valstybėje yra susidariusi atitinkama ypatinga situacija, *inter alia* kai dėl ekonomikos krizės negalima surinkti biudžeto lėšų, reikalingų atlyginimams mokėti;

– konstitucinis biudžetinių metų institutas suponuoja tai, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą

apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, sukauptas ir dėl to teisinis reguliavimas turi būti koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus, atlyginimus mažinti galima ne ilgiau kaip vieniems biudžetiniams metams; iš konstitucinio biudžetinių metų instituto įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant bei tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų ir todėl kitiems biudžetiniams metams turi būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų mokami sumažinti atlyginimai;

– nebelikus itin sunkios ekonominės, finansinės padėties turi būti vėl taikomi iki šios padėties susidarymo valstybėje buvę nustatyti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimų dydžiai;

– jeigu dar iki ekonomikos krizės pabaigos atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki atlyginimų sumažinimo buvusio dydžio atlyginimams mokėti, teisinis reguliavimas, pagal kurį buvo sumažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimai, turi būti panaikintas.

13. Išaiškinti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimo (Žin., 2009, Nr. 6-170) motyvuojamosios dalies IV skyriaus 10 punkto nuostata „pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti savo prisiimtų įsipareigojimų, ir tokia padėtis valstybėje nėra trumpalaikė“ *inter alia* reiškia, jog valstybėje susiklosčiusi itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, dėl kurios pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų, ir kuri nelaikytina trumpalaikė, gali trukti tiek vienus biudžetinius metus, tiek ilgesnį laikotarpį.

14. Neaiškinti, ar Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo (Žin., 2003, Nr. 115-5221) motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei, gaivalinei nelaimei ir kt.) „pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir mažinant paskirtas bei mokamas pensijas tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“, reiškia, jog pensijų mažinimas turi būti proporcingai derinamas su kitomis priemonėmis (mokesčių lengvatų taikymu, esamų darbo vietų išsaugojimu ir naujų kūrimu, investicijų į darbo vietas pritraukimu, darbo užmokesčio fondo nemažinimu ir kt.), kad nepažeistų gyvybiškai svarbių visuomenės interesų, apsaugotų kitas konstitucines vertybes.

15. Neaiškinti, ar Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo (Žin., 2003, Nr. 115-5221) motyvuojamosios dalies II skyriaus 1.9 punkto nuostata „net ir

tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų sumažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą“ reiškia, kad pensijų mažinimas turi būti proporcingas mokesčių dydžiams, darbo užmokesčio mažinimui.

16. Neaiškinti, ar Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo (Žin., 2003, Nr. 115-5221) motyvuojamosios dalies II skyriaus 5.2 punkto nuostata „lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimtys skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas“ reiškia, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei, įvykus gaivalinei nelaimėi ir kt.) negalima toms pačioms socialinėms grupėms mažinant jų atlyginimus taikyti skirtingų dydžių koeficientų.

17. Neaiškinti, ar Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimo (Žin., 2006, Nr. 7-254) motyvuojamosios dalies I skyriaus 4 punkto nuostatos „Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams: teisėkūros subjektai teisės aktus gali leisti tik neviršydami savo įgaliojimų; teisės aktuose nustatyti reikalavimai turi būti grindžiami bendro pobūdžio nuostatomis (teisės normomis ir principais), kurias įmanoma taikyti visiems numatytiems atitinkamų teisinių santykių subjektams; diferencijuotas teisinis reguliavimas turi būti grindžiamas tik atitinkamais teisės aktais reguliuojamų visuomeninių santykių subjektų padėties objektyviais skirtumais; kad teisinių santykių subjektai galėtų žinoti, ko iš jų reikalauja teisė, teisės normos turi būti nustatomos iš anksto, teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami, jie turi būti vieši ir prieinami; įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius; kad teisinių santykių subjektai galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus, teisinis reguliavimas turi būti santykinai stabilus; teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*); teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės aktų galiojimas atgal neleidžiamas (*lex retro non agit*), nebent teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (*lex benignior retro agit*); teisės pažeidimai, už kuriuos teisės aktuose yra nustatyta atsakomybė, turi būti aiškiai apibrėžti; nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti

pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui; teisiškai reguliuojant visuomeninius santykius privalu paisyti prigimtinio teisingumo reikalavimų, apimančių *inter alia* būtinumą užtikrinti asmenų lygybę įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms ar pareigūnams; leidžiant teisės aktus turi būti paisoma teisėkūros procedūrinių reikalavimų, taip pat ir tų, kuriuos yra nusistatęs pats teisėkūros subjektas; ir kt.“ reiškia, kad šių reikalavimų privaloma paisyti visais atvejais, ar, priešingai, įvairūs reikalavimai gali būti taikomi įvairiai, t. y. vienaip – valstybėje esant normaliai situacijai ir kitaip – kai iš esmės pablogėja valstybės ekonominė ir finansinė būklė.

18. Neaiškinti, ar Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo (Žin., 2007, Nr. 110-4511) motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata „kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis“ reiškia, kad itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susiklostymas valstybėje turi būti patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu.

19. Neaiškinti, ar Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimo (Žin., 2007, Nr. 110-4511) motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.2 punkto nuostata, kad dėl ypatingų aplinkybių valstybėje pritrūkus lėšų „įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes“, reiškia, kad atlyginimų mažinimas turi būti derinamas su proporcingu pensijų ir kitų socialinių išmokų mažinimu, nes nuo darbo užmokesčio dydžio priklauso ir įmokų į Valstybinio socialinio draudimo fondą dydis.

20. Neaiškinti, ar Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 22 d. nutarimo (Žin., 2007, Nr. 121-4965, atitaisymas Žin., 2007, Nr. 125) motyvuojamosios dalies II skyriaus 8 punkto:

1) nuostata „bet koks valstybės socialinės politikos koregavimas, socialinių garantijų sistemos ar atskirų socialinių garantijų struktūros pertvarkymas turi būti konstituciškai pagrįstas; jeigu pertvarkant socialinių garantijų sistemą ar atskirų socialinių garantijų struktūrą yra sumažinama socialinių garantijų apimtis, juo labiau jeigu tam tikrų socialinių garantijų nebelieka, turi būti nustatytas teisingas patirtų praradimų kompensavimo asmenims, kuriems tos socialinės garantijos buvo pagrįstai nustatytos, mechanizmas“ reiškia, kad toks patirtų praradimų kompensavimo mechanizmas turi būti nustatomas esant normalioms ekonominėms sąlygoms, o jei toks valstybės socialinės politikos koregavimas, socialinių garantijų sistemos ar atskirų socialinių garantijų struktūros pertvarkymas atliekamas krizės laikotarpiu, ar jis nėra lydimas kokio nors tuo

metu taikomo ar vėlesnio (veiksiančio tik po krizės) kompensavimo, taip pat ar ši nuostata reiškia, kad konstitucinė doktrina, kaip turi būti elgiama su pensijomis, kai pensijų sistema yra pertvarkoma ne krizės metu, nėra identiška konstitucinei doktrinai, nustatančiai įstatymų leidėjo ir kitų teisės subjektų elgesį pertvarkant pensijų sistemą, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis;

2) nuostata „jeigu tos garantijos turi kompensuoti praradimus, kuriuos asmuo gali patirti dėl savo veiklos (*inter alia* dėl tarnybos valstybei), turi būti numatytas ir laikotarpis, kurio pakaktų, kad tie asmenys (dirbantys atitinkamą darbą ar atliekantys atitinkamą tarnybą, pagal ankstesnę teisinę reguliavimą turintys teisę į atitinkamas socialines garantijas) galėtų pasirengti atitinkamiems pakeitimams“ reiškia, kad tiek normaliomis aplinkybėmis, tiek tada, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, įstatymų leidėjas privalo nustatyti pakankamą laikotarpį, kad asmenys galėtų prisitaikyti prie numatomų pakeitimų;

3) nuostata „Lietuvos valstybės socialinė orientacija apskritai įpareigoja valstybę paisyti socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų realumo imperatyvo, taigi įpareigoja vienąkart nustatytas (ir taikomas) socialines (materialines) garantijas atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija pasikeičia taip, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios (kartu darant išlygą dėl proporcingo ir laikino išmokų sumažinimo, kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai)“ reiškia, kad net ir tuo atveju, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija (kyla ekonomikos krizė, įvyksta gaivalinė nelaimė ir kt.) ir dėl to proporcingai ir laikinai mažinamos išmokos, turi būti žiūrima, kad jos apskritai netaptų nominalios.

21. Neaiškinti, ar Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo (Žin., 2008, Nr. 150-6106) motyvuojamosios dalies II skyriaus 8.6 punkto nuostata, kad teisingumas „gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas)“, reiškia, kad kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, priimant sprendimus mažinti atlyginimus, išmokas turi būti išvengiama atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos, ir ar šiuo tikslu tiesioginių ar netiesioginių mokesčių naštos didinimo ar mažinimo, darbui ir kapitalui tenkančios mokesčių naštos teisingesnio paskirstymo, atlyginimų ir pensijų bei kitų socialinių išmokų didinimo ir mažinimo klausimai turi būti

sprendžiami kompleksiskai, atsižvelgiant į konstitucinius teisingumo, solidarumo ir proporcingumo reikalavimus.

22. Neaiškinti, ar Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimo (Žin., 2008, Nr. 150-6106) motyvuojamosios dalies II skyriaus 10 punkto nuostata „konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai)“ reiškia, kad negalima nei normaliomis, nei iš esmės pablogėjusios valstybės ekonominės ir finansinės būklės sąlygomis mažinant atlyginimus tos pačios socialinės grupės asmenims taikyti skirtingų dydžių koeficientų.

Šis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas.

Sprendimas skelbiamas Lietuvos Respublikos vardu.

Konstitucinio Teismo teisėjai:

Armanas Abramavičius

Toma Birmontienė

Pranas Kuconis

Kęstutis Lapinskas

Zenonas Namavičius

Ramutė Ruškytė

Egidijus Šileikis

Algirdas Taminskas

Romualdas Kęstutis Urbaitis